

การศึกษาโลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากเรื่องเล่าพื้นบ้าน

สุภชา ศรีรัตนบัลล์*

สาขาวิชาภาษาจีน ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อีเมล : suphacha.sr@cmu.ac.th

รับบทความ: 28 มิถุนายน 2566

แก้ไขบทความ: 12 ธันวาคม 2566

ตอบรับบทความ: 14 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ : บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากเรื่องเล่าพื้นบ้านจากการวิเคราะห์เรื่องเล่าพื้นบ้านจำนวนทั้งหมด 115 เรื่อง พบว่าโลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ด้าน คือ 1) โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชนพื้นถิ่น ได้แก่ “ชาวจีนมีการแต่งงานและปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่น” “ชาวจีนสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชนชั้นปกครองของชนพื้นถิ่น” “ชาวจีนถ่ายทอดความรู้และวิทยาการให้แก่ชนพื้นถิ่น” “ชาวจีนเป็นผู้สร้างหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ในท้องถิ่น” และ “ชาวจีนเป็นผู้พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของท้องถิ่น” 2) โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวตะวันตก ได้แก่ “ชาวตะวันตกเป็นผู้กดขี่ข่มเหงชาวจีน” “ชาวจีนร่วมมือกับชนพื้นถิ่นในการต่อสู้ขับไล่จักรวรรดินิยมตะวันตก” 3) โลกทัศน์เกี่ยวกับคุณธรรมและค่านิยมที่ยึดถือ ได้แก่ ความรักชาติบ้านเกิด ความอุตสาหะและความขยันหมั่นเพียร ความประหยัดอดออม ความกตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริต 4) โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่กังวลและคาดหวัง ได้แก่ ความปลอดภัยในการเดินทางทางทะเล ความปลอดภัยของทรัพย์สิน การอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันของครอบครัว

คำสำคัญ : เรื่องเล่าพื้นบ้าน; นิทานพื้นบ้าน; ชาวจีนโพ้นทะเล; โลกทัศน์; เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

* Corresponding author

E-mail address: suphacha.sr@cmu.ac.th

A Study of Worldview of Overseas Chinese in Southeast Asia Through Folk Narratives

Suphacha Sriratanaban

Division of Chinese, Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Chiang Mai University

E-Mail: suphacha.sr@cmu.ac.th

Received: 28th June 2023

Revised: 12th December 2023

Accepted: 14th December 2023

Abstract: This study aims at analyzing the worldview of overseas Chinese in Southeast Asia through folk narratives. By analyzing 115 folk narratives, it has been found that the worldview represented in the folk narratives of the overseas Chinese can be grouped into 4 categories. The 4 categories are as follows: 1) worldview towards the relations between the Chinese and the locals, including “the Chinese married local people and adapted to the local culture”, “the Chinese forged productive relationships with the local ruling class”, “the Chinese disseminated knowledge and technology to the locals”, “the Chinese were creators or were involved in the creation of things in the local community”, “the Chinese played a crucial role in the economic, social, and political development of the local community”; 2) worldview towards the relations between the Chinese and the westerners, including “the Chinese were oppressed by the westerners”, “the Chinese joined forces with the locals in the resistance against western imperialism”; 3) worldview towards the values and moral principles held by the Chinese, including patriotism, perseverance, frugality, filial piety, and honesty; 4) worldview towards the hopes and fears of the Chinese, including safety of sea travel, safety of valuable possessions, and family reunion.

Keywords: folk narrative; folktale; overseas Chinese; worldview; Southeast Asia

从民间叙事的角度分析东南亚华侨的世界观

蔡佩春

清迈大学人文学院东语系中文专业

电子邮箱: suphacha_sr@cmu.ac.th

收稿日期: 2023 年 6 月 28 日 修回日期: 2023 年 12 月 12 日 接受日期: 2023 年 12 月 14 日

摘要: 本文旨在分析民间叙事中所反映的东南亚华侨的世界观。通过分析 115 篇民间叙事, 本文发现东南亚华侨的世界观可以分为以下五方面内容: 1) 华侨与当地人的关系, 其反映为“华侨与当地人结婚并融入当地文化”, “华侨与当地统治阶层建立良好关系”, “华侨向当地人传授知识与技术”, “华侨是当地各类事物的缔造者或推动者”, “华侨在当地经济、社会、政治发展中扮演重要的角色”; 2) 华侨与西方人的关系, 其体现为“华侨受到西方人的压迫”, “华侨与当地人团结起来协力反抗西方帝国主义”; 3) 华侨所遵循的价值观和道德准则包括爱国爱家、勤奋努力、省吃俭用、孝顺父母、诚实守信; 4) 华侨价值观中主要的忧虑与期望包括海上航行的安全、财产的安全以及与家人的团聚。

关键词: 民间叙事; 民间故事; 华侨; 世界观; 东南亚

บทนำ

เรื่องเล่าพื้นบ้าน¹ (folk narrative) หมายถึง เรื่องเล่าร้อยแก้วที่บอกเล่าต่อกันมาทางมุขปาฐะเป็นหลัก ถือเป็นข้อมูลคติชนประเภทหนึ่ง โดยจัดอยู่ในประเภทคติชนมุขปาฐะ (oral folklore) เช่นเดียวกับสำนวน ภาษิต ปริศนาคำทาย กลอนพื้นบ้าน และเพลงพื้นบ้าน (Brunvand, 1978: 4) Oring (1986: 121) กล่าวว่า “เรื่องเล่า” (narrative) มีความหมายเช่นเดียวกับ “เรื่องราว” (story) เป็นการใช้อ้อยคำถ่ายทอดประสบการณ์ออกมาโดยเรียงตามลำดับเหตุการณ์ที่อ้างว่าได้เกิดขึ้น โดยเรื่องเล่าพื้นบ้านมีลักษณะสำคัญคือ ปรากฏหลายสำนวน (version) ไม่มีสำนวนใดที่อ้างได้ว่าเป็นสำนวนที่เชื่อถือได้ (authoritative) หรือถูกต้อง (correct) สามารถเป็นภาพสะท้อนของทั้งอดีตและปัจจุบัน และเป็นภาพสะท้อนของทั้งปัจเจกบุคคลและชุมชน (Oring, 1986: 123)

ชาวจีนโพ้นทะเล (Overseas Chinese) หมายถึง ชาวจีนที่เกิดในจีนแผ่นดินใหญ่ ฮองกง มาเก๊า และไต้หวัน ซึ่งเดินทางอพยพไปยังประเทศอื่นด้วยสาเหตุปัจจัยต่าง ๆ เช่น การหนีภัยสงครามหรือความไม่สงบทางการเมือง ความอดอยากแร้นแค้น การติดต่อค้าขาย การแสวงหาที่ทำกิน ในภาษาจีนกลางเรียกชาวจีนโพ้นทะเลว่า “ฮวาเจียว” (华侨) ส่วนลูกหลานชาวจีนที่เกิดในต่างแดนเรียกว่า “ฮวาอี้” (华裔) นอกจากนี้ยังมีการใช้คำว่า “ฮวาเหริน” (华人) ซึ่งมีความหมายครอบคลุมทั้งชาวจีนโพ้นทะเลและลูกหลานที่มีเชื้อสายจีน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภาษาจีนกลางเรียกว่า “ตงหนานย่า” (东南亚) หรือ “หนานหยัง” (南洋)² เป็นภูมิภาคที่มีชาวจีนอพยพจำนวนมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ในโลก Li (2015: 2) กล่าวว่าชาวจีนมีประวัติศาสตร์การติดต่อสัมพันธ์กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (汉武帝) (ครองราชย์ระหว่าง 140 ปีก่อนคริสตกาล–86 ปีก่อนคริสตกาล) ส่วน Zhu (1990: 4) แบ่งประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกเป็น 3 ยุค คือ 1) ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นคริสต์ศักราชจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์หมิง 2) ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 3) ตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 และหลังการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีน (ค.ศ. 1949) จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ การแบ่งกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพมาจากมณฑลฮกเกี้ยน (福建) กวางตุ้ง (广东) และไหหลำ (海南) มักแบ่งตามภาษาถิ่นที่ใช้ออกเป็น 5 กลุ่มคือ ชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนฮกเกี้ยน ชาวจีนกวางตุ้ง ชาวจีนฮากกา และชาวจีนไหหลำ

ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของภูมิภาค โดยการมีปรับตัวทางวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกับชนพื้นถิ่น ในขณะเดียวกัน ชาวจีนโพ้นทะเลก็มีการธำรงไว้ซึ่งสำนึกของ “ความเป็นจีน” (Chineseness) เช่น การยึดหลักจริยธรรมและค่านิยมดั้งเดิม การยอมรับสังคมที่มีชนชั้น การให้ความสำคัญกับครอบครัวและชุมชน การเห็นคุณค่าของการศึกษา (Rae & Witzel, 2008: 1) นอกจากนี้ ยังมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีจีน เช่น การบูชาเทพเจ้าจีน การประกอบประเพณีพิธีกรรมจีน

ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีเรื่องเล่าพื้นบ้านที่ถ่ายทอดต่อกันมาและได้รับการบันทึกไว้ เรื่องเล่าพื้นบ้านถือเป็นกระจกสะท้อนความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของกลุ่มชน กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เรื่องเล่าพื้นบ้านเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่จะทำให้เข้าใจถึงโลกทัศน์ ทำให้เห็นได้ว่ากลุ่มชนหนึ่ง ๆ มีการมองโลกรอบตัวอย่างไร จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ที่ผ่านมามีงานวิจัยที่ศึกษาโลกทัศน์จากเรื่องเล่าพื้นบ้าน เช่น เอื้อมพร จรนามล (2556) ศึกษาโลกทัศน์จากนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา Ou Man และ นันท์ชญา มหาจันทร์ (2561) ศึกษา

¹ เรื่องเล่าพื้นบ้านยังมักเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “นิทานพื้นบ้าน” (folktale) เนื่องจากคำว่า นิทานพื้นบ้าน มีใช้ทั้งในความหมายกว้างและความหมายแคบ ในที่นี้จึงเลือกใช้คำว่า เรื่องเล่าพื้นบ้าน ซึ่งมีความหมายครอบคลุมกว่า

² คำว่า “หนานหยัง” หมายถึง มหาสมุทรทางใต้ เป็นคำที่ใช้เรียกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิง

โลกทัศน์ ความเชื่อ และพิธีกรรมจากตำนานสร้างโลกของกลุ่มชนชาติไท-จ้วง แต่พบว่ายังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาโลกทัศน์จากเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเล งานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการที่ชาวจีนโพ้นทะเลมีบริบทของการเป็นผู้อพยพที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนอื่น งานวิจัยนี้จึงต้องการทราบว่าประสบการณ์และบริบทเฉพาะดังกล่าวหล่อหลอมให้ชาวจีนโพ้นทะเลมีมุมมองหรือทัศนคติต่อชีวิต มนุษย์ สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชนกลุ่มอื่นอย่างไรบ้าง ผลการวิจัยที่ได้จะนำไปสู่การขยายองค์ความรู้ทั้งในด้านคติชนวิทยาและด้านประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากเรื่องเล่าพื้นบ้าน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาโลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลจากเรื่องเล่าพื้นบ้าน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกเรื่องเล่าที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ คือ มีการระบุถึงหรือมีบริบทเกี่ยวข้องกับชาวจีนที่เดินทางมายังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม กัมพูชา พม่า ลาว บรูไน

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล เรื่องเล่าที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์คัดเลือกจากเอกสารที่รวบรวมเรื่องเล่าของชาวจีนโพ้นทะเล จำนวน 2 เล่ม คือ

1) หนังสือ “รวมนิทานพื้นบ้านจากบ้านเกิดชาวจีนโพ้นทะเล” (《侨乡民间故事集》) จัดทำโดย สมาคมวิจัยวรรณกรรมและศิลปะพื้นบ้านจีนสาขาฮกเกี้ยน (中国民间文艺研究会福建分会) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1986 สมาคมฯ ดังกล่าวได้ร่วมกับคณะภาษาจีน มหาวิทยาลัย廈เหมิน (厦门大学中文系) เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ 30 อำเภอในเขตตอนกลางและตอนใต้ของมณฑลฮกเกี้ยน (闽中、闽南) ซึ่งเป็นบ้านเกิดของชาวจีนโพ้นทะเล โดยเรียกนิทานที่รวบรวมได้ว่า “นิทานพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเล” (华侨民间故事) รวมจำนวนทั้งหมด 29 เรื่อง เนื้อหาสะท้อนถึงชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด ความรู้สึก อุดมคติและความปรารถนาของชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งมีการเดินทางหรืออพยพไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2) หนังสือ “ตำนานและนิทานคัศจรรย์ของชาวจีนในต่างแดน” (《海外华人传说故事选》) จัดทำโดย เฉินชุนลู่ 陈春陆 และเฉินเสี่ยวหมิน 陈小民 ซึ่งเป็นนักเขียนชาวไทยเชื้อสายจีน ฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1997 มีเรื่องเล่าจำนวน 66 เรื่อง และฉบับปรับปรุงในปี 2010 ได้เพิ่มจำนวนเรื่องเล่าเป็นทั้งหมด 122 เรื่อง เกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม กัมพูชา บรูไน ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา เม็กซิโก คิวบา ปานามา ฟิจิ และคองโก สำหรับแหล่งที่มาของเรื่องเล่าเหล่านั้น มีทั้งข้อมูลมุขปาฐะที่ผู้จัดทำจัดเก็บและเรียบเรียงเองและข้อมูลที่นำมาจากแหล่งเอกสารอื่น โดยงานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องเล่าจากเอกสารฉบับปรับปรุง ค.ศ. 2010

จากเอกสาร 2 ฉบับข้างต้น ได้คัดเลือกเรื่องเล่าเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาใช้ในการวิเคราะห์จำนวนทั้งหมด 115 เรื่อง โดยในกรณีของเรื่องเล่าที่ซ้ำซ้อนกันในเอกสาร 2 ฉบับหรือมีหลายสำนวนจะนับเป็นเรื่องเดียว

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับประเภทของเรื่องเล่าพื้นบ้าน

เรื่องเล่าพื้นบ้านสามารถแบ่งได้หลายประเภท โดยเรื่องเล่าพื้นบ้านที่นักคติชนวิทยาสนใจศึกษามากแบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ myth, legend และ folktale การแบ่งประเภทเรื่องเล่าดังกล่าวจะพิจารณาจากเนื้อหา ตัวละคร ฉาก รวมถึงมุมมองของกลุ่มชนที่มีต่อเรื่องเล่า สามารถสรุปลักษณะของ myth, legend และ folktale ตามแนวคิดของ Bascom (1965: 4-7) Oring (1986: 124-135) และ Liu & Chen (2009: 32-87) ได้ดังต่อไปนี้

1.1 myth

ในภาษาไทยมักใช้คำแปลว่า ตำนานปรัมปรา เทพตำนาน หรือเทพปกรณัม ส่วนในภาษาจีนเรียกว่า 神话 shénhuà เป็นเรื่องเล่าที่มีต้นกำเนิดมาจากคนในยุคดึกดำบรรพ์ เป็นความพยายามในการอธิบายปัญหาพื้นฐานของมนุษยชาติหรือเผ่าพันธุ์ เช่น กำเนิดจักรวาลและโลก กำเนิดมนุษย์ ความเป็นมาของวัตถุและปรากฏการณ์ในธรรมชาติ ความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ ความเป็นมาของเทคนิควิธีการหรือระบบต่าง ๆ ที่สำคัญต่ออารยธรรมมนุษย์ ตำนานปรัมปราจึงมีฉากหลังเป็นอดีตอันไกลโพ้น (remote past) ซึ่งอยู่นอกเหนือยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ (out of historical time) ตัวละครมักเป็นเทพหรือบุคคลที่มีลักษณะกึ่งคนกึ่งเทพและถูกยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม คนในยุคดึกดำบรรพ์อาจเชื่อว่าตำนานปรัมปราเป็นเรื่องจริง (fact) และมีความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) ตำนานปรัมปราจึงมักเกี่ยวข้องกับความเชื่อและถูกใช้ในบริบทของพิธีกรรม

1.2 legend

ในภาษาไทยใช้คำว่า ตำนาน ภาษาจีนเรียกว่า 传说 chuánshuō ตำนานมีองค์ประกอบสำคัญที่เรียกว่า “แกนกลางของตำนาน” (传说核) คือ “สิ่งที่มีอยู่จริงโดยภววิสัย” (客观实在物) หมายความว่า ตำนานมักเกี่ยวข้องกับบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ วัตถุ ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีอยู่จริง เรื่องราวในตำนานเกิดขึ้นในยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ (historical time) หรือโลกอย่างที่เรารู้จักทุกวันนี้ (the world as we know it today) ตัวละครหลักเป็นมนุษย์ อาจมีสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เทพเทวดา นางฟ้า ผี แต่ไม่ใช่องค์ประกอบสำคัญของตำนาน เนื่องจากตำนานจะเน้นเรื่องชีวิตมนุษย์หรือเรื่องทางโลก (secular) มากกว่าเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะสำคัญของตำนานอีกประการหนึ่งคือสามารถทำทลายมุมมองของผู้คน ทำให้คล้อยตามและเชื่อได้ว่าเรื่องราวนั้นเคยเกิดขึ้นจริง กลุ่มชนจึงอาจมีมุมมองต่อตำนานแตกต่างกันออกไป บ้างเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง บ้างเชื่อว่าเป็นเรื่องแต่ง อาจแบ่งประเภทย่อยของตำนานได้ตามสิ่งที่แกนกลางของตำนาน เช่น ตำนานบุคคล ตำนานเหตุการณ์ ตำนานสถานที่และวัตถุ ตำนานเกี่ยวกับพืชและสัตว์ ตำนานเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี

1.3 folktale

ในภาษาไทยใช้คำว่า นิทาน ภาษาจีนเรียกว่า 民间故事 mínjiān gùshì เป็นเรื่องเล่าที่ถูกมองว่าเป็นเรื่องแต่ง (fiction) และไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ เนื้อหาและโครงเรื่องมีที่มาจากจินตนาการเป็นหลัก อาจมีฉากหลังเป็นช่วงเวลาหรือสถานที่ใดก็ได้ ตัวละครอาจเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เทวดา นางฟ้า ยักษ์ นิทานมักมีเป้าหมายเพื่อให้ความบันเทิงหรือให้คติเตือนใจ โดยแบ่งย่อยได้หลายประเภท เช่น นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานสัตว์ นิทานคติ นิทานตลก

2. แนวคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์

การศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ในเชิงคติชนวิทยานั้นได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของนักมานุษยวิทยา เช่น Redfield (1952) อธิบายว่า โลกทัศน์ (worldview) คือวิธีการที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ มองตนเองและความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งที่อยู่รอบตัว โลกทัศน์ทุกแบบจะเริ่มด้วยการแบ่งแยกระหว่างตนเอง (self) กับสิ่งอื่นทั้งหมด (all else) เป็นการมองออกไปยังสิ่งที่ไม่ใช่ตนเองและสิ่งที่ยอยู่นอกเหนือตนเอง สามารถแบ่งออกเป็นโลกทัศน์ต่อมนุษย์กับโลกทัศน์ต่อสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ โลกทัศน์ต่อมนุษย์จะมาจากการแบ่งมนุษย์ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น ผู้หญิงกับผู้ชาย ผู้สูงอายุกับคนหนุ่มสาว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มทางศาสนา ส่วนโลกทัศน์ต่อสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ได้แก่ โลกทัศน์ต่อธรรมชาติ (nature) และพระเจ้า (God)

นักคติชนวิทยาที่นำแนวคิดโลกทัศน์มาใช้ เช่น Dundes (1971) เป็นผู้เสนอว่า โลกทัศน์ของกลุ่มชนประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยคือ “folk idea” (ความคิดพื้นบ้าน) ซึ่งหมายถึง “ความคิดเห็นที่สืบทอดกันมาของคนกลุ่มหนึ่งที่มีต่อธรรมชาติของมนุษย์ ของโลก และของชีวิตมนุษย์ที่อยู่บนโลก” (Dundes, 1971: 95) เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังตรรกะและพฤติกรรมของกลุ่มชน และสะท้อนอยู่ในคติชนหลากหลายประเภท เช่น สำนวนภาษิต นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน โดย Dundes มองว่า folk idea เป็นส่วนของวัฒนธรรมที่มนุษย์มีอยู่โดยไม่รู้ตัวหรือไม่สามารถอธิบายได้ ฉะนั้นจึงต้องศึกษาและตีความ folk idea จากข้อมูลคติชน Dundes ได้ยกตัวอย่าง folk idea ของชาวอเมริกันโดยวิเคราะห์จากถ้อยคำสำนวนและตำนานพื้นบ้าน เช่น ความคิดที่ว่า “ทุกคนและทุกสิ่งมีราคา สามารถซื้อได้” “สินค้าทุกชนิดถูกผลิตได้อย่างไม่จำกัด” “สิ่งที่ரசชาติแย่มิประโยชน์กว่าสิ่งที่ரசชาติดี”

นักวิชาการไทยที่ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “โลกทัศน์” เช่น ไพศาล กรุมรัมย์ (2556: 4) กล่าวว่า โลกทัศน์หมายถึง “ความคิดรวบยอดที่มนุษย์มีต่อโลกและสังคม อันเป็นผลมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของมนุษย์แต่ละคน โลกทัศน์เป็นความคิดในระดับลึกที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์” สุภาพร คงศิริรัตน์ และคณะ (2557: 29) กล่าวว่าโลกทัศน์หมายถึง “ทัศนะในการมองโลกและสังคมของบุคคล เป็นภาพของโลกหรือสังคมที่บุคคลรับรู้โดยผ่านกระบวนการและระบบวิธีคิดในการประเมินคุณค่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยมีพื้นฐานอันหล่อหลอมจากวัฒนธรรมแวดล้อมในสังคมที่บุคคลนั้นเติบโตมา อันได้แก่ ทัศนะ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของทั้งบุคคลและของสังคมนั้น ๆ โลกทัศน์จึงเป็นตัวกำหนดทิศทางชีวิตของแต่ละคน อีกทั้งเป็นตัวกำหนดทิศทางสังคมของมนุษย์ด้วย ดังนั้น การศึกษาโลกทัศน์จึงเป็นการพยายามทำความเข้าใจว่ากลุ่มคนที่เรากำลังศึกษาอยู่นั้นมองสังคมและโลกรอบ ๆ ตัวเขาอย่างไร”

จากแนวคิดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า โลกทัศน์คือมุมมองหรือทัศนะของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีต่อสิ่งรอบตัวทั้งมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ โลกทัศน์เป็นส่วนหนึ่งของระบบความคิดและมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งนี้ โลกทัศน์ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่ถูกหล่อหลอมขึ้นจากประสบการณ์และสภาวะแวดล้อมของบุคคลหรือกลุ่มชนนั้น การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลคติชนเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้สามารถเข้าใจถึงโลกทัศน์ของกลุ่มชนได้

3. งานวิจัยเกี่ยวกับโลกทัศน์

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีงานวิจัยที่ศึกษาโลกทัศน์จากข้อมูลคติชนประเภทต่าง ๆ เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน ภาษิต สำนวน กลอนพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ซึ่งวิธีการศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ได้ งานวิจัยที่ศึกษาโลกทัศน์จากเรื่องเล่าพื้นบ้าน เช่น งานวิจัยของเอี่ยมพร จรนามล (2556) ศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้ออำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา พบว่าสะท้อนโลกทัศน์ 6 ด้าน ได้แก่ โลกทัศน์เรื่องอำนาจ โลกทัศน์เรื่องความเชื่อ โลกทัศน์

เรื่องคติสอนใจ โลกทัศน์เรื่องสุภาพ โลกทัศน์เรื่องธรรมาชาติ และโลกทัศน์เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์อื่น งานวิจัยของ Ou Man และนันท์ชญา มหาพันธ์ (2561) ได้วิเคราะห์โลกทัศน์ ความเชื่อ และพิธีกรรมจากตำนานสร้างโลกของกลุ่มชนชาติไท-จ้วง พบว่าตำนานสร้างโลกแสดงให้เห็นโลกทัศน์ดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไท-จ้วง ที่มองว่ามนุษย์อยู่ใต้อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด และมองว่ามนุษย์มีแหล่งกำเนิดเดียวกัน

นอกจากนี้พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาโลกทัศน์ของกลุ่มชนจากภาษิตสำนวน เช่น อุบล เทศทอง (2548) ศึกษาโลกทัศน์ของคนเขมรที่มีต่อผู้ชายและผู้หญิงจากภาษิตเขมร สุภาพร คงศิริรัตน์ และคณะ (2557) ศึกษาโลกทัศน์ของคนอาเซียนจากภาษิตของชาติต่าง ๆ ในอาเซียนทั้งหมด 5 ชาติ ได้แก่ ไทย ลาว พม่า อินโดนีเซีย และสิงคโปร์ เกรียงไกร กองเส็ง (2561) ได้วิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวจีนจากสำนวนที่มีคำว่า “กู่ยี่” (鬼) หรือ “ผี” สนิท ยืนศักดิ์ และคณะ (2562) ได้ศึกษาความเชื่อและโลกทัศน์ของชุมชนแม่เฒ่า อำเภอมะนัง จังหวัดยะลาผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทภาษิตและความเชื่อและโคลง ฉันท์ พบว่างานวิจัยเหล่านี้มักแบ่งโลกทัศน์ออกเป็น 3 ด้าน คือ โลกทัศน์ต่อมนุษย์ โลกทัศน์ต่อธรรมชาติและโลกทัศน์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าพื้นบ้าน โลกทัศน์ และประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
2. รวบรวมเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากแหล่งข้อมูลที่กำหนด
3. ศึกษาเนื้อหาของเรื่องเล่าพื้นบ้าน และนำมาแปลเป็นภาษาไทย
4. จัดแบ่งประเภทของเรื่องเล่าพื้นบ้าน
5. วิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้าน
6. นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์
7. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ยุคสมัยและการแบ่งประเภทของเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการวิเคราะห์เรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนทั้งหมด 115 เรื่อง พบว่าเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวข้องกับชาวจีนที่เดินทางมายังประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม กัมพูชา พม่า และบรูไน โดยไม่พบเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศลาว ทั้งนี้ เรื่องเล่าจำนวนหนึ่งไม่ได้ระบุประเทศ แต่กล่าวถึงชาวจีนที่เดินทางมายัง “หนานหยัง” ซึ่งหมายถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ “กลุ่มเกาะมลายู” (马来群岛)³

เนื่องจากเรื่องเล่าพื้นบ้านมีการถ่ายทอดทางมุขปาฐะเป็นหลัก จึงไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่งและมีต้นกำเนิดในช่วงเวลาใดหรือถ่ายทอดมาเป็นระยะเวลาานเท่าใด หากพิจารณาจากช่วงเวลาหรือยุคสมัยตามที่ระบุในเรื่องเล่าหรือจากบริบทด้านบุคคลและเหตุการณ์แล้ว พบว่าเรื่องเล่าที่มีฉากหลังเก่าแก่ที่สุดคือเรื่อง “ตำนานเมืองพระนคร” (吴哥古迹的传说) ซึ่งบอกเล่าความเป็นมาของปราสาทนครวัดในกัมพูชา โดยในเรื่องระบุว่าเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 600 (ค.ศ. 57) ตรงกับสมัยราชวงศ์ฮั่น จำนวนเรื่องเล่าจากยุคสมัยต่าง ๆ สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

³ กลุ่มเกาะมลายู (Malay Archipelago/马来群岛) เป็นชื่อเรียกกลุ่มเกาะที่อยู่ระหว่างภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับทวีปออสเตรเลียในมหาสมุทรแปซิฟิกและอินเดีย ครอบคลุมพื้นที่ประเทศอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย บรูไน สิงคโปร์ ติมอร์ตะวันออก และปาปัวนิวกินี

ตาราง 1 จำนวนเรื่องเล่าจำแนกตามยุคสมัยที่เป็นฉากหลังของเรื่องเล่า

ยุคสมัยที่เป็นฉากหลังของเรื่องเล่า	จำนวนเรื่องเล่า
ราชวงศ์ฮั่น (漢) (202 ปีก่อนคริสตกาล-ค.ศ. 220)	1
ยุคสามก๊ก (三国) (ค.ศ. 220-280)	1
ราชวงศ์ถัง (唐) (ค.ศ. 618-907)	1
ราชวงศ์ซ่ง (宋) (ค.ศ. 960-1279)	2
ราชวงศ์หมิง (明) (ค.ศ. 1368-1644)	15
ต้นราชวงศ์ชิง (清) ถึงสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1636-1840) ⁴	7
ปลายราชวงศ์ชิงถึงยุคสาธารณรัฐจีน (ค.ศ. 1840-1949)	51
หลังการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีน (ค.ศ. 1949) ถึงราวคริสต์ทศวรรษ 1970	7
ไม่ระบุช่วงเวลา	30
รวมจำนวนทั้งหมด	115

จะเห็นได้ว่า ยุคสมัยที่มีจำนวนเรื่องเล่าเกี่ยวข้องมากที่สุด ได้แก่ ช่วงปลายราชวงศ์ชิงถึงยุคสาธารณรัฐจีน (ค.ศ. 1840-1949) มีจำนวน 51 เรื่อง โดยส่วนใหญ่เป็นตำนานบุคคล สาเหตุคาดว่าเป็นเพราะตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงคริสต์ทศวรรษ 1930-1940 ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่มีการอพยพระลอกใหญ่ของชาวจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Li, 2015: 2-3) จึงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นชาวจีนอพยพจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าจำนวน 30 เรื่องที่ไม่ระบุว่าจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาใด หรือใช้คำบอกเวลาที่ไม่เจาะจง เช่น 从前 (กาลครั้งหนึ่ง) 有一次 (มีครั้งหนึ่ง) 很久以前/很早很早以前 (นานมาแล้ว) 数百年前/几百年前/远在几百年前 (เมื่อหลายร้อยปีก่อน)

ในด้านประเภทของเรื่องเล่าพื้นบ้านนั้น พบว่าแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ตำนาน (legend) และนิทาน (folktale) โดยไม่ปรากฏเรื่องเล่าประเภทเทวดาตำนาน (myth) สามารถจัดแบ่งตามเนื้อหาได้ดังต่อไปนี้

1. ตำนาน มีจำนวนทั้งหมด 96 เรื่อง แบ่งประเภทย่อยได้ดังต่อไปนี้

1.1 ตำนานบุคคล

มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นแกนกลางของเรื่อง มีจำนวนทั้งหมด 61 เรื่อง แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ประวัติชีวิตและเกร็ดประวัติ ประวัติชีวิตเป็นการบอกเล่าประวัติโดยบรรยายเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลนั้นเรียงตามลำดับเวลา สอดแทรกการบรรยายลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่เป็นจุดเด่น ส่วนเกร็ดประวัติจะหยิบยกเฉพาะเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่สำคัญหรือน่าสนใจเกี่ยวกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้น ๆ มาบอกเล่า จากกรณีวิเคราะห์พบว่า ตำนานบุคคลเกี่ยวข้องกับบุคคลหลากหลายสถานะ เช่น กษัตริย์ ขุนนาง ทหาร แพทย์ นักประพันธ์ โจรสลัด ผู้นำชุมชนชาวจีน พ่อค้า แรงงาน มีทั้งบุคคลที่มีตัวตนจริงหรือมีบันทึกในเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น พระเจ้าตากสิน เจิ้งเหอ (郑和) ลี้มโตะเคียมหรือหลินเต้าเฉียน (林道乾) และบุคคลที่ปรากฏเฉพาะในเรื่องเล่า ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีตัวตนจริงหรือไม่ เช่น เจ้าหญิงสร้อยดอกหมาก ทั้งนี้ ตำนานบุคคลยังหมายรวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ชาวจีนไปเล่นบ๊อง เช่น เทพเจ้า 108 พี่น้อง (108 兄弟公)

⁴ ราชวงศ์ชิงมีระยะเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 1636 ถึง ค.ศ. 1912 ในการศึกษาประวัติศาสตร์จีน มักถือเอาเหตุการณ์สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ใน ค.ศ. 1840 ซึ่งจีนพ่ายแพ้สงครามกับอังกฤษเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ และนับช่วงเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 1840-1912 เป็นช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง

จากการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มบุคคลที่มีเรื่องเล่าประเภทตำนานบุคคลจำนวนมากที่สุดคือ ชาวจีนที่มีชีวิตตั้งแต่ช่วงปลายราชวงศ์ซิงถึงยุคสาธารณรัฐ ตรงกับช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ เป็นชาวจีนรุ่นที่ 1 ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน หรือลูกของชาวจีนรุ่นที่ 1 ซึ่งเกิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างตัวจนมีฐานะมั่งคั่งจากการประกอบธุรกิจ เป็นเจ้าของกิจการ หรือเป็นขุนนางข้าราชการที่ได้รับการนับหน้าถือตา มักมีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนชาวจีน และมีคุณูปการทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของดินแดนที่อาศัยอยู่ จึงกลายเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องนับถือและมีเรื่องราวเป็นที่เล่าขาน

1.2 ตำนานเหตุการณ์

มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญหรือเป็นที่จดจำของคนในท้องถิ่น มีจำนวน 3 เรื่อง

1.3 ตำนานสถานที่

เป็นเรื่องเล่าที่อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของสถานที่หรือวัตถุ หรือที่มาของชื่อสถานที่หรือวัตถุภายในท้องถิ่น ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น หิน ถ้ำ เกาะ ภูเขา และที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น บ่อน้ำ เจดีย์ วัด ศาลเจ้า พระราชวัง ถนน กำแพงเมือง ตำนานสถานที่ที่มีจำนวนทั้งหมด 22 เรื่อง เกี่ยวข้องกับสถานที่ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในบ้านเกิดของชาวจีนโพ้นทะเลในมณฑลกว๋างตุ้งและฮกเกี้ยน

1.4 ตำนานเกี่ยวกับสัตว์และพืช

เป็นเรื่องเล่าที่อธิบายถึงความเป็นมาของสัตว์หรือพืช หรือที่มาของ ชื่อเรียกสัตว์หรือพืชที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น มีจำนวน 5 เรื่อง

1.5 ตำนานเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี

เป็นเรื่องเล่าที่อธิบายถึงความเป็นมาของขนบธรรมเนียมประเพณีรวมถึงเครื่องมือหัตถ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น มีจำนวน 5 เรื่อง

2. นิทาน (folktale) มีจำนวนทั้งหมด 19 เรื่อง

มีลักษณะเป็นนิทานชีวิต คือเรื่องเล่าขนาดค่อนข้างยาวที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์และมักแฝงข้อคิดเตือนใจ โดยเนื้อหาวาจที่มาจากจินตนาการ แต่มักระบุชื่อตัวละครและสถานที่ชัดเจน

ผลการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า โลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านล้วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม โดยสามารถแบ่งประเภทของโลกทัศน์ได้ดังต่อไปนี้

1. โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชนพื้นถิ่น

เรื่องเล่าพื้นบ้านเป็นการถ่ายทอดมุมมองและประสบการณ์ผ่านจินตนาการของชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงพบว่าเรื่องเล่าส่วนใหญ่สะท้อนถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนโพ้นทะเลกับชนพื้นถิ่นในดินแดนที่อพยพไปอยู่ โดยปรากฏในลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 ชาวจีนมีการแต่งงานและปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่น

เรื่องเล่าพื้นบ้านสะท้อนโลกทัศน์ของชาวจีนเกี่ยวกับการพยายามเชื่อมความสัมพันธ์และการประนีประนอมเพื่ออยู่ร่วมกับชนพื้นถิ่น ประการแรกเห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับการแต่งงานระหว่างชาวจีนกับชนพื้นถิ่น ซึ่งโดยส่วนมากฝ่ายชายจะเป็นชาวจีนซึ่งมีสถานะหลากหลายตั้งแต่ราชวงศ์ ขุนนาง ทหาร พ่อค้า โจรสลัด ไปจนถึงชนชั้นแรงงาน เดินทางไปยังต่างแดนด้วยสาเหตุและเป้าหมายต่าง ๆ เช่น การทูต การค้าขาย หาเส้นทางทำกิน หนีภัยสงคราม หลบหนีการจับกุม ยกตัวอย่างเช่น ตำนานเรื่อง “ภูเขาหญิงหม้ายจีน” (中国寡妇山) ซึ่งเล่าถึงความเป็นมาของภูเขา Kinabalu ทางเหนือของเกาะบอร์เนียวในรัฐซาบะห์ ประเทศมาเลเซีย มีอยู่หลายสำนวนด้วยกันและมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการแต่งงานระหว่างตัวละครชาวจีนซึ่งเป็นเจ้าชาย ขุนนาง หรือขุนพล กับฝ่ายหญิงซึ่งเป็นลูกสาวผู้นำชนเผ่าหรือธิดาของกษัตริย์หรือสุลต่าน นิทานเรื่อง “ตำนานเกาะร้าง” (荒岛传奇) เล่าถึงพ่อค้าชื่อหวังจิ้นเฉวียน (王晋全) เป็นชาวจีนฮกเกี้ยน จะนำสินค้าขึ้นเรือสำเภาไปขายที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกปี ครั้งหนึ่งคลื่นพัดเรือสำเภาชนหินโสโครกแตก หวังจิ้นเฉวียนรอดชีวิตและเกาะเศษไม้เรือไปติดอยู่ที่เกาะร้างแห่งหนึ่ง ได้พบรักและใช้ชีวิตอยู่กับหญิงชนพื้นถิ่นชื่อหม่าลี่เกอ (玛丽格) เป็นลูกสาวชาวประมงที่เรือแตกและลอยมาติดที่เกาะนี้เช่นกัน

ในส่วนของเรื่องเล่าเกี่ยวกับการแต่งงานที่ฝ่ายหญิงเป็นชาวจีนและฝ่ายชายเป็นชนพื้นถิ่นนั้นมียุ่เป็นส่วนน้อย โดยฝ่ายหญิงมักจะมีสถานะเป็นเจ้าของหญิง เช่น ในตำนานเรื่อง “เจ้าหญิงจีนกับพิธีเผาศพของบาหลี” (中国公主和巴厘火葬仪式) เจ้าชายแห่งบาหลีได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงจากเมืองจีน เจ้าหญิงจีนจึงได้มีส่วนช่วยในการบริหารบ้านเมืองและเป็นที่เคารพรักของประชาชนบาหลี และตำนานเรื่อง “เจ้าหญิงสร้อยดอกหมาก” (槟榔花郡主) ของไทย เล่าว่าเจ้าหญิงสร้อยดอกหมากเป็นธิดาบุญธรรมของกษัตริย์จีน ซึ่งได้ยกเจ้าหญิงให้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าสายน้ำผึ้งกษัตริย์แห่งอยุธยา พระเจ้าสายน้ำผึ้งได้เดินทางไปยังเมืองจีนเพื่อรับเจ้าหญิง แต่เมื่อขบวนเรือกลับมาถึงอยุธยา พระเจ้าสายน้ำผึ้งกลับเข้าไปในพระราชวังก่อนโดยไม่ออกมารับเจ้าหญิงที่รออยู่บนเรือ ทำให้เจ้าหญิงทั้งน้อยใจและโมโหจนขาดใจตาย หลังพิธีศพพระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงสั่งให้สร้างวัดพนัญเชิงขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่เจ้าหญิงสร้อยดอกหมาก

เรื่องเล่าพื้นบ้านไม่เพียงสะท้อนถึงการเชื่อมความสัมพันธ์ผ่านการแต่งงานเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงโลกทัศน์ของชาวจีนเกี่ยวกับการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียม ตำนานเรื่อง “ขุนพลหวงและเจ้าหญิงแห่งบูรไน” (黄总兵与文莱公主) เล่าว่าเมื่อราชวงศ์หมิงใกล้ล่มสลาย ผู้บัญชาการทหารหวงซุ่นชิ่ง (黄顺庆) ได้นำกำลังพลเดินทางหนีรอนแรมมาจนถึงบันดาร์เสรีเบกาวัน ต่อมาได้อภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของสุลต่าน หวงซุ่นชิ่งและผู้ติดตามจึงต้องเรียนรู้ภาษามาเลย์และระเบียบพิธีของราชสำนักบูรไน ตำนานเรื่อง “ลี้มกอเหนี่ยวตามพี่ชายไกลหมื่นลี้” (林姑娘万里寻兄) เล่าถึงโจรสลัดลี้มโตะเคียมซึ่งนำกำลังเดินทางมาถึงปัตตานี ได้แต่งงานกับเจ้าหญิงแห่งปัตตานีและเปลี่ยนมานับศาสนาอิสลาม เช่นเดียวกับขุนนางจีนในตำนานเรื่อง “ภูเขาหญิงหม้ายจีน” ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม หลังจากอภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของสุลต่าน นอกจากนี้ ยังมีตำนานเรื่อง “ซื่อต้าเหนียงจื่อ” (施大娘子) ของอินโดนีเซีย เกี่ยวข้องกับซื่อต้าเหนียงจื่อป๋นัจื่อ (施大娘子俾那智) บุตรสาวของซื่อจิ้นจิง (施进卿) ชาวจีนโพ้นทะเลในสมัยราชวงศ์หมิง ซื่อต้าเหนียงจื่อได้รับการยกย่องจากบทบาทการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในแถบชวาตะวันออก โดยมีเรื่องเล่าว่านางเป็นแม่บุญธรรมของ Raden Paku หนึ่งในก้านักบุญอิสลามที่ได้รับการนับถืออย่างมากในอินโดนีเซีย

จากการวิเคราะห์พบว่า แม้เรื่องเล่าส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการพยายามสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างชาวจีนกับชนพื้นถิ่น แต่ก็ยังมีเรื่องเล่าบางส่วนที่แสดงถึงความขัดแย้ง เช่น ตำนานเรื่อง “ซานเป่า⁵ประลองเวทมนตร์” (三宝斗法) เล่าว่าเมื่อ

⁵ คำว่า “ซานเป่า” เป็นชื่อเรียกในวัยเด็กของเจิ้งเหอ ซึ่งในภาษาจีนเขียนได้ 2 แบบคือ 三宝 และ 三保 ชาวจีนโพ้นทะเลจึงมักเรียกเจิ้งเหอว่า “ซานเป่ากง” (三宝公/三保公) ในภาษาจีนแต่จิวออกเสียงว่า “ซาปอกง” โดยคำว่า “กง” (公) เป็นคำที่ใช้เรียกบุคคลเพศชายอย่างยกย่อง คำว่า ซานเป่า และ ซานเป่ากง (ซาปอกง) ยังกลายเป็นชื่อเรียกสถานที่ วัด และสิ่งต่าง ๆ ที่มีตำนานความเป็นมาเกี่ยวข้องกับเจิ้งเหอ เช่น วัดซาปอกง ศาลเจ้าซานเป่ากง เมืองซานเป่า ถ้ำซานเป่า บ่อซานเป่า ไก่ซานเป่ากง

เจิ้งเหอเดินทางมาถึงสยาม ถูกทำประลองจากชนพื้นถิ่นซึ่งเชี่ยวชาญไสยศาสตร์มนต์ดำให้แข่งขันสร้างวัดให้เสร็จภายในคืนเดียว โดยมีข้อแม้ว่าหากเจิ้งเหอชนะ จะยินยอมให้พักค้างคืนได้ แต่หากเจิ้งเหอพ่ายแพ้ จะต้องออกไปจากพื้นที่นั้นทันที ผลปรากฏว่าเจิ้งเหอชนะประลองโดยการร้ายเวทมนตร์คาถาให้เกิดลมแรงพัดหอบกระเบื้องหลังคาวัดของชนพื้นถิ่นปลิวหาย ตำนานเรื่อง “**ขันหมากพระเจ้ากรุงจีน**” (功真王迎亲) ของจังหวัดลพบุรี และ “**เรื่องของตาม่องล่าย**” (蒙莱老人爷的故事) ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน เล่าถึงพ่อค้าเรือสำเภาที่เรียกกันอย่างยกย่องว่า “**เจ้ากรุงจีน**” หรือ “**พระเจ้ากรุงจีน**” ซึ่งเดินทางมาค้าขายและได้สู้ขอธิดาของชนพื้นถิ่น นำไปสู่การแย่งชิงเจ้าสาวระหว่างเจ้ากรุงจีนกับคนรักของนางหรือการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างตัวละครจนทำให้เกิดการเสียชีวิต ตัวละครและสิ่งของได้กลายเป็นสถานที่ต่าง ๆ ตำนานดังกล่าวจึงใช้อธิบายที่มาของชื่อสถานที่ในท้องถิ่นนั้น ความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวมาแม้จะปรากฏไม่มากนักในเรื่องเล่า แต่ก็สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างคนสองกลุ่มซึ่งไม่ได้มีเพียงแง่มุมที่ราบรื่น แต่ยังเกิดความไม่ลงรอยจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความแตกต่างทางฐานะ

1.2 ชาวจีนสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชนชั้นปกครองของชนพื้นถิ่น

เรื่องเล่าบางส่วนสะท้อนถึงโลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลเกี่ยวกับการพยายามสร้างความสัมพันธ์กับชนชั้นปกครองของชนพื้นถิ่น ซึ่งทำให้ชาวจีนได้รับผลประโยชน์ มักเป็นเรื่องราวของชาวจีนที่ได้สร้างความดีความชอบหรือให้ความช่วยเหลือบุคคลที่เป็นผู้นำหรือชนชั้นปกครอง และได้รับการตอบแทนในลักษณะต่าง ๆ เช่น ได้รับที่ดิน ได้รับความช่วยเหลือทางการเงิน เช่น ตำนานเรื่อง “**เจิ้งซือเกี่ยวกับชาแปดโถ**” (郑思肖与八茶罐) เล่าว่าหลังราชวงศ์ซ่งล่มสลาย เจิ้งซือเซี่ยว (郑思肖) ซึ่งเป็นจิตรกรและกวีชาวจีนฮกเกี้ยน ได้ออกเดินทางไปถึงเกาะชวาและหาที่ดินเพื่อบุกเบิก พบว่าที่ดินเป็นของผู้นำชนพื้นเมือง เจิ้งซือเซี่ยวทราบมาว่าผู้นำเผ่าชอบดื่มชาจีน จึงนำใบชาใส่ลงในโถแปดใบ มอบให้ผู้นำเผ่าเป็นของกำนัล ผู้นำเผ่าจึงได้มอบที่ดินให้เจิ้งซือเซี่ยวเป็นการตอบแทน เจิ้งซือเซี่ยวได้บุกเบิกที่ดินแปลงนั้นและตั้งชื่อว่า “**ปาฉากวน**” (八茶罐) หมายถึงแปดโถชา ถูกเรียกทับศัพท์ว่า Petekoan และภายหลังได้กลายเป็นตลาดของชาวจีน ตำนานเรื่อง “**เรื่องมัทศรณย์ในต่างแดนของสี่ชิงเฉียวียน**” (许清泉过番奇遇) เล่าถึงชายชื่อสี่ชิงเฉียวียน (许清泉) เป็นชาวจีนฮกกา ได้อพยพมาที่สยาม และประกอบอาชีพเป็นช่างไม้ ครั้งหนึ่งได้ให้ที่พักพิงและช่วยเหลือดูแลเด็กชายชาวสยามที่หลงทางมา ต่อมาได้ทราบความจริงว่าเด็กชายนั้นคือเจ้าชายที่หนีออกจากวัง หลังเจ้าชายขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์สยาม จึงตอบแทนสี่ชิงเฉียวียนโดยพระราชทานที่ป่าผืนหนึ่งให้กับเขา ทำให้สี่ชิงเฉียวียนร่ำรวยเป็นเศรษฐี คล้ายคลึงกับตำนานเรื่อง “**หลานซุนฮุยถวายดาบผูกมิตรเจ้าชาย**” (蓝春晖赠剑识王子) ซึ่งเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงปลายราชวงศ์ซ่งเกี่ยวกับชาวจีนแต่จีวชื่อหลานซุนฮุย (蓝春晖) ครั้งหนึ่งหลานซุนฮุยได้ซื้อดาบโบราณให้กับชายหนุ่มชาวสยามที่ร้านขายของเก่าในสิงคโปร์ ต่อมาได้ทราบความจริงว่าชายหนุ่มนั้นคือพระราชโอรสพระองค์ที่ 4 ของกษัตริย์สยาม และเจ้าชายได้ตอบแทนหลานซุนฮุยโดยให้ความช่วยเหลือทางการเงินกับบริษัทของบิดาหลานซุนฮุยซึ่งประสบปัญหาเกือบล้มละลาย

นอกจากนี้ ยังมีตำนานเรื่อง “**ราชามันเทศ**” (番薯王) ของเวียดนาม กับตำนานเรื่อง “**บันทึกการข้ามทะเลของมันเทศ**” (番薯泛海记) ของฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นแบบเรื่องเดียวกัน เกี่ยวข้องกับบุคคลที่เป็นผู้บุกเบิกการปลูกมันเทศในจีนเป็นคนสมัยราชวงศ์หมิงที่เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ ได้อพยพไปต่างแดนและใช้ทักษะช่วยเหลือผู้นำชนพื้นถิ่น จึงได้รับมันเทศเป็นการตอบแทนและนำกลับไปปลูกที่บ้านเกิด ทำให้การปลูกมันเทศแพร่หลายออกไปในพื้นที่ต่าง ๆ ของจีน รายละเอียดที่แตกต่างกันคือ ในเรื่องแรกตัวละครชื่อหลินไหวหลาน (林怀兰) เป็นชาวจีนกวางตุ้งซึ่งอพยพไปยังแคว้นเจียวจื่อ (交趾国) คือเวียดนามในปัจจุบัน และได้ช่วยรักษาโรคให้กับเจ้าหญิงซึ่งป่วยด้วยโรคประหลาด ในเรื่องหลังตัวละครมีชื่อว่าอู่เซียน (吴仙) เป็นชาวจีนฮกเกี้ยนที่อพยพไปยังฟิลิปปินส์และได้ช่วยทำคลอดให้กับลูกสะใภ้ของหัวหน้าเผ่า ทั้งนี้ เรื่องเล่าที่คล้ายคลึงกันนี้อาจเป็นผลมาจากการแพร่กระจายของเรื่องเล่าจนทำให้เกิดการหยิบยืมโครงเรื่องระหว่างชาวจีนที่อพยพอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน

1.3 ชาวจีนถ่ายทอดความรู้และวิทยาการให้แก่ชนพื้นถิ่น

เรื่องเล่าจำนวนมากนำเสนอเรื่องราวของชาวจีนโพ้นทะเลในแง่ของการเป็นผู้บุกเบิก ผู้ที่สร้างทางพงเพื่อหาที่ดินทำกิน สร้างที่อยู่อาศัยและตั้งชุมชนในดินแดนใหม่ อีกทั้งเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและสร้างประโยชน์ให้แก่ชนพื้นถิ่นผ่านการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการในด้านต่าง ๆ เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การแพทย์ สุขอนามัย การสร้างที่อยู่อาศัย การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ การสร้างอาวุธ การทหาร

จากการวิเคราะห์พบว่ามีหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเจิ้งเหอและผู้ติดตาม เช่น ในตำนานเรื่อง “**ซานเป่าประลองเวทมนตร์**” หลังจากเจิ้งเหอชนะการประลอง ชนพื้นถิ่นเห็นว่าเจิ้งเหอมีอิทธิฤทธิ์ จึงมาขอให้รักษาโรคร้ายอย่างไม่หยุดหย่อน เจิ้งเหอรักษาไม่ทัน จึงนำยาโชนลงในแม่น้ำและสอนให้ชนพื้นถิ่นอาบน้ำเพื่อรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ ตำนานเรื่อง “**ถ้ำซานเป่า**” (三保壑洞) เล่าว่าในการเดินทางครั้งหนึ่ง เจิ้งเหอได้แวะพักที่เกาะชาวโดยพักอยู่ในถ้ำใหญ่ซึ่งภายหลังเรียกกันว่า “ถ้ำซานเป่า” หลังจากเจิ้งเหอออกเดินทางต่อ ผู้ช่วยชื่อหวังจิงหง (王景弘) กับทหารและลูกเรือที่เหลือได้ตั้งรกรากอยู่บนเกาะชาว โดยได้บุกเบิกที่สร้างทางพง เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และแต่งงานกับหญิงชนพื้นถิ่น จึงได้สอนให้ชนพื้นถิ่นรู้จักการปลูกข้าวและฝัก การรับประทานอาหารสุก การสวมใส่เสื้อผ้า และการปั่นด้ายเย็บผ้า “**ตำนานเมืองซานเป่าแห่งมะละกา**” (马六甲三宝城的传说) เล่าว่าในการออกเดินทางครั้งที่ 3 ใน ค.ศ. 1409 เจิ้งเหอได้เดินทางมาถึงมะละกา เห็นว่ามะละกาเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม จึงสั่งให้สร้างคลังเก็บสมบัติขึ้น ใช้สำหรับเก็บสินค้า เครื่องบรรณาการ และเสบียงอาหาร ผู้บัญชาการทหารหวังถั่ง (王堂) จึงได้นำกำลังทหารจีนสร้างกำแพงเมืองและคลังเก็บสินค้า จากนั้นได้สอนวิธีการทำอิฐ การสร้างบ้าน และการขุดบ่อน้ำให้กับชนพื้นถิ่น จากตำนานเกี่ยวกับเจิ้งเหอ จะเห็นได้ว่าเป็นการนำเสนอบทบาทของชาวจีนในฐานะผู้ถ่ายทอดวิทยาการให้แก่ชนพื้นถิ่นทั้งในด้านสุขอนามัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม การเพาะปลูก และการก่อสร้าง

นอกจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจิ้งเหอแล้ว ยังมีตำนานเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ เช่น หลินอาเฟิง (林阿凤) และ ลี้มโตะเคี่ยม ตามบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน หลินอาเฟิงและลี้มโตะเคี่ยมเป็นโจรสลัดซึ่งเป็นศัตรูกับทางการในสมัยราชวงศ์หมิง แต่ในตำนานของชาวจีนโพ้นทะเลบรรยายว่าหลินอาเฟิงและลี้มโตะเคี่ยมเป็นผู้นำกองกำลังทางทะเล ไม่พอใจที่ทางการกดขี่ขูดรีด จึงนำกำลังก่อการปฏิวัติ ตำนานเรื่อง “**หลินอาเฟิง**” เล่าว่าหลินอาเฟิงออกเดินทางอพยพไปยังฟิลิปปินส์พร้อมกับเรือรบ ทหาร ผู้หญิง และช่างฝีมือสาขาต่าง ๆ ได้บุกเบิกพื้นที่ ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชนพื้นถิ่นทางเหนือของเกาะลูซอน และสอนวิธีการเพาะปลูกและหัตถกรรมเงินให้กับชนพื้นถิ่น ในขณะที่เรื่อง “**ลี้มกอเหนี่ยวตามหาพี่ชายไกลหมื่นลี้**” เล่าว่าหลังจากลี้มโตะเคี่ยมอพยพมายังปัตตานี ได้ช่วยเหลือราชินีในการสร้างเมืองและการหล่อปืนใหญ่ซึ่งใช้ในศึกสงคราม

ในส่วนของเรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลที่ไม่มีบันทึกในประวัติศาสตร์หรือเกิดจากการจินตนาการขึ้นมา เช่น ตำนานเรื่อง “**เฉินชื้อทลายทัพซ่าง**” (陈式破象阵) เล่าเรื่องราวของเฉินชื้อ (陈式) ชาวจีนแต่จิวในสมัยราชวงศ์ซิงที่ออกเดินทางมายังสยามและได้บุกเบิกที่ดินเพาะปลูกที่ภาคอีสาน ครั้งหนึ่งกษัตริย์สยามประกาศหาผู้มีความสามารถทลายทัพซ่างของลาวซึ่งมักรุกรานดินแดนสยาม เฉินชื้อจึงได้ประดิษฐ์อาวุธสำหรับพันแหง โดยใช้หัวเคียวติดที่เหล็กปลายแหลม ด้านล่างเหล็กต่อด้วยด้ามไม้ยาว นำไปเสนอต่อราชสำนัก จากนั้นได้นำกำลังพลดักซุ่มใต้สะพานที่ทัพซ่างของลาวเดินทางผ่านและใช้อาวุธฟันวงซ่างเป็นผลให้ทัพซ่างของลาวแตกกระเจิง จากความดีความชอบดังกล่าว เฉินชื้อจึงได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์สยามให้เป็นขุนพล ตำนานเรื่อง “**ขุนพลหวงและเจ้าหญิงแห่งบรูไน**” เล่าว่าขุนพลหวงซุ่นซิงได้สร้างคุณูปการต่อบรูไนโดยเป็นผู้สอนวิธีการเพาะปลูกให้กับชาวบ้าน และฝึกซ้อมทหารให้กับราชสำนัก ทำให้บรูไนมีอาหารอุดมสมบูรณ์ กำลังทหารเข้มแข็ง และเข้าสู่ยุคเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 และนิทานเรื่อง “**แม่นางมะพร้าว**” (椰姑娘) เล่าถึงหญิงสาวชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองไทย เนื่องจากนางเห็นว่าชนพื้นถิ่นใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก อาศัยอยู่ในเพิงที่มีดและอัปชั้น ใช้ใบตองกล้วยและหญ้าคามากปิดร่างกายป้องกันความหนาว กินผลไม้ป่าและผักป่าประทังความหิวจนล้มป่วยเสียชีวิต

นางจึงได้สอนให้ชาวบ้านรู้จักการก่อไฟและการเลี้ยงสัตว์ สอนให้สร้างบ้านไม้ได้สูงที่สะอาดและปลอดภัย รวมทั้งสอนให้เพาะปลูกผลไม้ชนิดต่าง ๆ นอกจากนั้นยังทดลองชิมพืชพรรณหลากชนิด เพื่อนำมาเป็นยารักษาโรคให้กับชาวบ้าน

นอกจากเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้และวิทยาการของชาวจีนเพื่อนำความเจริญมาสู่ชนพื้นถิ่นแล้วยังมีตำนานซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ชนพื้นถิ่นได้รับจากชาวจีน เช่น เรื่อง “มังกรบินสู่ทะเลใต้” (龙飞南洋) บอกเล่าถึงที่มาของการใช้หม้อมังกร (龙坛) และโอ่งมังกร (龙缸) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ามีต้นกำเนิดมาจากเมืองจีน โดยเล่าว่าครั้งหนึ่งกลุ่มเกาะมลายูประสบปัญหาหูก่อกวน กัดกินธัญญาหารและเสื้อผ้า ผู้คนไม่รู้จะจัดการอย่างไรจึงบูชาหนูเป็นเทพ แต่ก็ไม่ประสบผล คนเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในแถบนั้นเคยได้ยินจากคนรุ่นก่อนว่าตนเป็นลูกหลานของมังกร ควรบูชามังกร ไม่ควรบูชาหนู จึงส่งคนไปเชิญมังกรที่เมืองจีน เมื่อไปถึงเมืองจีน คนที่นั่นอธิบายว่าไม่เคยเจอมังกร แต่หากหูก่อกวน จะนำธัญญาหารและเสื้อผ้าเก็บไว้ในหม้อมังกร คนที่เดินทางไปถึงซื้อหม้อมังกรและโอ่งมังกรลงเรือกลับมาขายที่กลุ่มเกาะมลายู ผู้คนได้แย่งกันซื้อหม้อมังกรไปใช้ใส่ข้าว ส่วนโอ่งมังกรซึ่งมีปากกว้างใช้ใส่เสื้อผ้าและผ้าห่ม จากนั้นมาจึงหมดปัญหาหูก่อกวน หม้อมังกรและโอ่งมังกรได้กลายเป็นของใช้มีค่าของคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงอุปมาว่า “มังกร” ได้บินลงสู่ทะเลใต้

1.4 ชาวจีนเป็นผู้สร้างหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ในท้องถิ่น

เรื่องเล่าพื้นบ้านจำนวนหนึ่งเป็นการใช้จินตนาการผูกเรื่องเพื่อชี้ให้เห็นว่าชาวจีนโพ้นทะเลได้นำประโยชน์มาสู่ชนพื้นถิ่นจากการเป็นผู้สร้างหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของสถานที่ วัตถุ สัตว์ พืช หรือชื่อเรียกสัตว์และพืชที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น เช่น บ่อน้ำ วัด ปราสาท ตึกแก จระเข้ มะพร้าว ทุเรียน

จากการวิเคราะห์พบว่า บุคคลที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวข้องจำนวนมากที่สุดคือเจิ้งเหอ โดยมีทั้งตำนานเกี่ยวกับสถานที่ สัตว์ และพืช ตำนานสถานที่ เช่น “ตำนานเมืองซานเป่าแห่งมะละกา” (马六甲三宝城的传说) เล่าว่าภายในกำแพงเมืองซานเป่าซึ่งเจิ้งเหอสั่งให้สร้างขึ้นที่มะละกานั้น มีบ่อน้ำที่เจิ้งเหอสั่งให้ขุดขึ้น เรียกว่า “บ่อซานเป่า” (三宝井) ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือน้ำในบ่อใสสะอาดและมีรสชาติหอมหวาน ชาวบ้านเชื่อว่าหากใช้ดื่มกินและอาบน้ำ จะทำให้มีอายุยืนยาว เรื่อง “ตำนานวัดป่าปอของไทย” (泰国三宝公庙的传说) เป็นตำนานอีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของวัดพนัญเชิงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเล่าว่า เจิ้งเหอได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ราชสำนักอยุธยา หลังจากเขาเสียชีวิต ได้มาเข้าฝันกษัตริย์อยุธยา ขอให้สร้างวัดแห่งหนึ่งและให้บูชาพระพุทธรูปแทนตนเอง เพื่อจะได้ปกปักรักษาบ้านเมืองตลอดไป กษัตริย์อยุธยาจึงทรงทำตามคำขอ จากนั้นมาวิญญูญาณของเจิ้งเหอจึงสถิตอยู่ในองค์พระพุทธรูปทองคำ คือ พระพุทธไตรรัตนนายกหรือหลวงพ่อบ๊อด ซึ่งชาวไทยเชื้อสายจีนเรียกกันว่า หลวงพ่อป่าปอหรือเจ้าพ่อป่าปอ เป็นชื่อเรียกที่สะท้อนถึงความเชื่อมโยงกับเจิ้งเหอ

ตำนานที่เชื่อมโยงเจิ้งเหอกับความเป็นมาของชื่อสัตว์ เช่น ตำนานเรื่อง “ไก่ซานเป่าก” (三保公鸡) เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของชื่อเรียกตุ๊กแกในภาษาจีน เล่าว่าเจิ้งเหอได้เดินทางมาถึงสยามและได้ไปเยี่ยมเยียนชาวจีนโพ้นทะเลที่กำลังห้ำกร่างถางพงบุกเบิกพื้นที่ เขาได้ให้กำลังใจชาวจีนโดยใช้คำพูดว่าต้อง “เค่อชู่ เค่อชู่” ซึ่งคำว่า เค่อชู่ (刻苦) หมายถึง พากเพียร มุมนานะบากบั่น หลังจากเจิ้งเหอกลับไป ชาวจีนก็ได้ยินเสียงสัตว์ร้องว่า “เค่อชู่ เค่อชู่” เนื่องจากเสียงร้องดังกล่าวคล้ายคลึงกับคำพูดของเจิ้งเหอ จึงเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่เจิ้งเหอส่งมาอยู่ด้วย และเรียกสัตว์ชนิดนี้ “ไก่ซานเป่าก” โดยเชื่อว่าเสียงร้องของไก่ซานเป่ากเป็นเสียงมงคลและนำมาซึ่งความโชคดีสมปรารถนา ไก่ซานเป่ากแท้จริงแล้วก็คือตุ๊กแก ซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่พบได้ทั่วไปในประเทศไทย

ตำนานที่เชื่อมโยงเจิ้งเหอกับความเป็นมาของชื่อพืช เช่น ตำนานเรื่อง “ที่มาของชื่อทุเรียน” (榴莲果名的由来) เล่าว่าเจิ้งเหอนำกองเรือเดินทางมาจนถึงกลุ่มเกาะมลายู วันหนึ่งบังเอิญเจอต้นทุเรียนที่ริมฝั่ง เมื่อลองชิมดูพบว่ารสชาติหวาน

อรรอย ไม่มีพิษ จึงให้ทุกคนไปเด็ดมารับประทาน ตั้งแต่นั้นมาชาวจีนต่างเห็นว่าทุเรียนเป็นของล้ำค่า แต่ปีละปีจะรอคอยให้ ออกผลเร็ว ๆ จนถึงขนาดลิ้มความอยากที่จะกลับบ้านเกิดที่เมืองจีน เจิ้งเหอจึงตั้งชื่อผลไม้ชนิดนี้ว่า “หลิวเหลียน” (榴蓮) พ้องเสียงกับสำนวน “หลิวเหลียนวังฝ่าน” (留连忘返) ซึ่งหมายถึง มีความสุขหรือเพลิดเพลินจนไม่อยากจากไปหรือลืมหลับบ้าน คำว่าหลิวเหลียนจึงแพร่หลายไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และใช้เป็นคำเรียกทุเรียนมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจิ้งเหอแล้ว ยังมีตำนานเกี่ยวกับตัวละครชาวจีนที่เกิดจากการจินตนาการขึ้นมา เช่น “ตำนานเมืองพระนคร” เล่าว่าผู้สร้างปราสาทนครวัดคือหนูขำมัน (奴卡曼) เป็นลูกชายของชาวจีนโพ้นทะเลชื่อหลินซัง (林桑) กับเทพธิดาชูต้าจี (苏达吉) เมื่อราว พ.ศ. 600 หลินซังเป็นแรงงานอยู่ที่กัมพูชา ได้รับมอบหมายให้ปลูกสวนดอกไม้ วันหนึ่งเทพธิดาชูต้าจีลงจากสวรรค์มาชมสวนดอกไม้ ได้เด็ดดอกไม้ 6 ดอก เป็นการทำผิดกฎสวรรค์ จึงถูกพระอินทร์ลงโทษ ให้เป็นภรรยาของหลินซัง 6 ปี เทพธิดาได้ให้กำเนิดบุตรชายชื่อว่า หนูขำมัน มีความหมายว่า ช่างผู้ชำนาญ เมื่อครบกำหนดโทษ 6 ปี เทพธิดาจึงกลับขึ้นสวรรค์ หนูขำมันออกตามหามารดาจนพบและถูกนำตัวขึ้นไปบนสวรรค์ด้วย พระอินทร์เห็นว่า หนูขำมันมีสติปัญญาชาญฉลาด จึงส่งตัวไปเรียนรูวิชาจากช่างฝีมือประจำสวรรค์ ต่อมาหนูขำมันได้รับมอบหมายจากเจ้าชาย ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองพระนคร หนูขำมันใช้ดินเหนียวก่อตัวอาคาร จากนั้นใช้วัสดุพิเศษที่ผสมขึ้นเองทาบนพื้นผิว หลังจากทาเสร็จเพียงชั่วพริบตาเดียวพระราชวังทั้งหลังก็กลายเป็นหิน หนูขำมันยังใช้น้ำวิเศษที่มีหลากสีสาดลงไป ทำให้ปรากฏเป็นภาพแกะสลักนูนต่ำและผลงานศิลปะอันงดงาม สิ่งก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่อลังการดังกล่าวก็คือปราสาทนครวัด

เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของมะพร้าวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่ 2 เรื่องที่คล้ายคลึงกันคือ ตำนานเรื่อง “แม่นางมะพร้าว” ซึ่งเล่าถึงหญิงสาวชาวจีนผู้ถ่ายทอดวิทยาการให้กับชนพื้นถิ่นดั้งเดิมอย่างขังตัน ตำนานยังเล่าต่อมา ว่าวันหนึ่งหญิงสาวเจอกับปีศาจร้ายและได้ต่อสู้สุดกำลังจนสิ้นชีวิต ชาวบ้านซึ่งเศร้าโศกเสียใจจึงได้ฝังศพนางไว้ที่ริมแม่น้ำ จากนั้นปรากฏว่ามีต้นมะพร้าวงอกขึ้นมาจากหลุมศพ นับเป็นต้นมะพร้าวต้นแรกของโลกมนุษย์ จึงยกย่องหญิงสาวชาวจีน คนดังกล่าวว่าเป็นผู้ให้กำเนิดมะพร้าว อีกเรื่องหนึ่งคือ “ตำนานต้นมะพร้าว” (椰树的传说) เล่าว่าที่เกาะลูซอน มีคนงานชาวจีนชื่อว่าอาหมัง (阿芒) รักกับลูกสาวของเศรษฐี เนื่องจากหนุ่มชาวจีนยากจน จึงถูกพ่อแม่หญิงสาวขัดขวาง เศรษฐีผู้เป็นพ่อของหญิงสาวได้จ้างหมอผีให้เสกอาหมังให้กลายเป็นปลาไหล อาหมังจึงได้ขอให้หญิงสาวนำตนไปฝังไว้ในสวนดอกไม้ ปรากฏว่าจุดที่ฝังปลาหมังงอกขึ้นมา คือต้นมะพร้าวต้นแรกของโลก จะเห็นได้ว่าทั้งสองเรื่องมีอนุภาคเหมือนกัน คือ อนุภาคการกลายร่างของตัวละครหลังจากเสียชีวิต โดยมีการแปรเปลี่ยนไปอยู่ในรูปของพืช คือ ต้นมะพร้าว จึงเป็นไปได้ว่า เกิดจากการถ่ายทอดและหยิบยืมเรื่องเล่าระหว่างชาวจีนโพ้นทะเล

กรณีที่น่าสนใจคือ ขงเบ้ง (孔明) และหานอ้ว (韩愈) เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จีนที่ไม่มีบันทึกว่าเคยมีการเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ปรากฏในเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของสถานที่และสัตว์ในท้องถิ่น ได้แก่ ตำนานเรื่อง “บ่อขงเบ้ง ปลาขงเบ้ง” (孔明井 孔明鱼) เล่าว่าที่อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีบ่อน้ำแห่งหนึ่งซึ่งชาวจีนเรียกว่า บ่อขงเบ้ง มีความเป็นมาคือ ขงเบ้งได้นำทัพลงใต้เดินทางมาถึงที่ราบสูงภาคอีสานของไทย ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ ขงเบ้งจึงสั่งให้ขุดบ่อน้ำขึ้นมา เป็นบ่อน้ำที่มีความอัศจรรย์ น้ำในบ่อไม่เคยแห้งและรสชาติหอมหวาน ชาวบ้านเชื่อว่าดื่มกินแล้ว จะแข็งแรงอายุยืน ส่วนที่มาของปลาขงเบ้งเล่าว่า แต่เดิมแม่น้ำโขงไม่มีปลาชนิดนี้ ขงเบ้งนำทัพมาถึง เห็นว่าทหารอดอยาก จึงตัดกระดากเป็นรูปปลาโยนลงในแม่น้ำโขง กลายเป็นปลาขนาดใหญ่ซึ่งชาวจีนโพ้นทะเลเรียกกันว่าปลาขงเบ้ง ส่วนตำนานที่เกี่ยวข้องกับหานอ้ว ได้แก่ เรื่อง “จระเข้แม่น้ำหนานเจียงลงสู่ทะเลใต้” (韩江鳄鱼下南洋) เล่าว่าในสมัยโบราณจังหวัดแต้จิ๋ว มีแม่น้ำสายหนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยจระเข้ที่ดุร้าย จับผู้คนและสัตว์เลี้ยงบนสองฝั่งแม่น้ำกินเป็นอาหาร จึงเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “เอ้อซี้” (恶溪) หมายถึง แม่น้ำแห่งความเลวร้าย ซึ่งแม่น้ำดังกล่าวในปัจจุบันคือแม่น้ำหนานเจียง (韩江) เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ถัง หานอ้วถูกโยกย้ายตำแหน่งมาที่แต้จิ๋ว เห็นว่าจระเข้สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน จึงเขียนโองการบวงสรวงจระเข้

(祭鳄鱼文) สั่งการให้ระช้ออกจากแต่จิวไปยังทะเลใต้ จากนั้นได้ใช้มุ้งห่อฝูงจระเข้แขวนไว้ท้ายเรือสำเภาและลากลงสู่ทะเลซีโจวหยัง (七洲洋)⁶ จนมาถึงอ่าวไทย ตั้งแต่นั้นมาจระเข้จึงปักหลักอยู่ที่เมืองไทย ส่วนที่แต่จิวก็ไม่มีจระเข้อีกต่อไป

จากการวิเคราะห์เรื่องเล่าเกี่ยวกับขงเบ้งและหานอ้ว พบว่าได้รับอิทธิพลหรือหยิบยืมเค้าโครงมาจากตำนานที่แพร่หลายของจีน ขงเบ้งหรือขงหมิง เป็นชื่อรองของจูเก๋อเลียง (诸葛亮) รัฐบุรุษและนักยุทธศาสตร์การทหารในสมัยสามก๊ก เนื่องจากในวัฒนธรรมจีนมีตำนานเรื่องเล่าของขงเบ้งที่สั่งสมและถ่ายทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ทำให้ขงเบ้งกลายเป็นสถานะจากบุคคลในประวัติศาสตร์มาเป็นตัวแทนหรือต้นแบบของความซื่อสัตย์จงรักภักดี ความฉลาดปราดเปรื่อง และการมีความสามารถเยี่ยมผู้วิเศษ (Guo, 2014: 126) ตำนาน “บ่อขงเบ้ง ปลาขงเบ้ง” ของชาวจีนโพ้นทะเลอ้างอิงถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “จูเก๋อเลียงบุกกลงใต้” (诸葛亮南征) เป็นการนำทัพไปปราบปรามกบฏชนกลุ่มน้อยทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนระหว่าง ค.ศ. 225-226 พื้นที่ดังกล่าวในปัจจุบันคือ มณฑลเสฉวน (四川) ยูนนาน (云南) และก๊วยโจว (贵州) จึงเกิดตำนานเกี่ยวข้องกับขงเบ้งจำนวนมาก โดยมีการนำไปเชื่อมโยงกับสถานที่ต่าง ๆ เช่น หมู่บ้าน เมือง ตำบล เชื้อน บ่อน้ำภูเขา หน้าผา ถ้ำ และตั้งชื่อสถานที่เหล่านี้โดยใช้ชื่อของขงเบ้งทั้งชื่อสกุล ชื่อรอง และสมัญญา (Gao & Jiang, 2001: 71) ตำนานที่เกี่ยวกับบ่อน้ำมักจะเรียกว่าบ่อขงเบ้ง (孔明井) หรือบ่อจูเก๋อ (诸葛亮井) โดยมีอยู่ในหลายสถานที่ เช่น บ่อจูเก๋อที่เมืองเฉิงตู (成都) มณฑลเสฉวน บ่อขงเบ้งที่อำเภอหลงอัน (隆安县) เขตปกครองตนเองกว่างซีจ้วง (广西壮族自治区) ต่างมีเรื่องเล่าคล้ายคลึงกันว่าขงเบ้งเป็นผู้สั่งให้ขุดขึ้น จึงเป็นไปได้ว่าตำนาน “บ่อขงเบ้ง ปลาขงเบ้ง” ของชาวจีนโพ้นทะเลในไทยนั้นได้หยิบยืมเค้าโครงเรื่องราวมาจากตำนานบ่อจูเก๋อหรือบ่อขงเบ้งที่แพร่หลายทางตอนใต้ของจีน

ในส่วนของหานอ้วนั้น เป็นนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงในสมัยราชวงศ์ถัง เรื่องเล่าเกี่ยวกับการขับไล่จระเข้ในแม่น้ำเอ๋อซีของหานอ้วเป็นตำนานประจำถิ่นของเมืองแต่จิว โดยเล่าว่าในระหว่างที่หานอ้วดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองแต่จิว ได้ประกอบพิธีกรรมเช่นสรวงจนสามารถสยบจระเข้ไม่ให้ทำร้ายผู้คนอีกต่อไป ถือเป็นหนึ่งในคุณูปการที่ทำให้ชาวเมืองแต่จิวยกย่องหานอ้วเป็นเทพเจ้า (สุรสิทธิ์ อมรรณชศักดิ์, 2559: 29-32) ตำนานประจำถิ่นดังกล่าวไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเทศไทยแต่อย่างใด จึงเห็นได้ชัดว่าเรื่อง “จระเข้แม่น้ำหนานเจียงลงสู่ทะเลใต้” เกิดจากการจินตนาการเชื่อมโยงของชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งนำตำนานปราบจระเข้ของหานอ้วที่แพร่หลายอยู่แล้วของชาวจีนแต่จิวมาแต่งเติมให้กลายเป็นตำนานอธิบายความเป็นมาของจระเข้ในประเทศไทย

1.5 ชาวจีนเป็นผู้พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของท้องถิ่น

ตำนานบุคคลประเภทประวัติชีวิต โดยเฉพาะเรื่องราวของชาวจีนที่ประสบความสำเร็จและมีชีวิตอยู่ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 สะท้อนถึงมุมมองเกี่ยวกับการที่ชาวจีนโพ้นทะเลได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชนพื้นถิ่นจากการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของดินแดนที่อพยพไปอยู่ ที่โดดเด่นได้แก่ คุณูปการด้านการบุกเบิกพัฒนาเศรษฐกิจและการสร้างเมือง เช่น เรื่อง “คอซิมบีบีดาแห่งยางพาราไทย” (泰国胶树之父许心美) เล่าว่าพระยารัชฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี หรือ คอซิมบี ฌ ระนอง (许心美) ซึ่งมีเชื้อสายจีนฮกเกี้ยน เป็นผู้นำยางพาราจากมาลายา⁷ เข้ามาปลูกในประเทศไทยและทำใหยางพารากลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของไทย เรื่อง “เจียกี้ซึกับไชน่าทาวน์ภาคใต้ของไทย” (谢枢泗与泰南唐人城) เล่าถึงเจียกี้ซึ (谢枢泗) หรือขุนนิพัทธ์จีนนคร ชาวจีนฮากกาผู้มีบทบาทในการสร้าง

⁶ ซีโจวหยัง (七洲洋) เป็นชื่อเรียกทะเลในสมัยโบราณของจีน เป็นส่วนหนึ่งของทะเลจีนใต้ (南中国海) ตั้งชื่อตามหมู่เกาะซีโจว (七洲列岛) ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเหวินซิง (文昌) มณฑลไหหลำในปัจจุบัน ทะเลซีโจวหยังมีความสำคัญในฐานะอยู่บนเส้นทางเดินเรือจากทางตอนใต้ของจีนไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

⁷ มาลายา (Malaya/马来亚) หมายถึง บริติชมาลายาหรือมาลายาของบริเตน (British Malaya) เป็นกลุ่มรัฐบนคาบสมุทรมลายูและเกาะสิงคโปร์ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20

เมืองหาดใหญ่ โดยเป็นผู้บุกเบิกพัฒนาพื้นที่ ออกแบบผังเมือง สร้างถนนและอาคาร รวมทั้งสร้างธุรกิจต่าง ๆ ทำให้เมืองหาดใหญ่ กลายเป็นเมืองเศรษฐกิจสำคัญทางภาคใต้ของไทย เรื่อง “เยี่ยย่าไหลราชาแห่งกัวลาลัมเปอร์” (吉隆坡王叶亚来) เกี่ยวข้องกับเยี่ยย่าไหล (叶亚来) ชาวจีนแต่จีวี่ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าการกัวลาลัมเปอร์ ได้บริหารจัดการกัวลาลัมเปอร์ จนพัฒนาจากเขตเหมืองแร่เล็ก ๆ ที่รกร้างกลายเป็นเมืองใหญ่ที่เจริญรุ่งเรือง เรื่อง “เหยาเศรษฐีเงินล้าน” (姚百万) เล่าเรื่องราวของเหยาต่อเซ็ง (姚德胜) ชาวจีนฮากกาผู้บุกเบิกพัฒนาเมืองอีโปะฮ์ในประเทศมาเลเซีย โดยลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุก สร้างร้านค้า ตลาด และโรงละคร ทำให้เมืองอีโปะฮ์กลายเป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจคึกคักในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 และเรื่อง “ผู้บุกเบิกชุมชนชาวจีนแห่งเมืองเมตัน อินโดนีเซีย” (打造印尼棉兰华人社会的先驱) บอกเล่าประวัติของสองพี่น้อง จังอวี่หนาน (张煜南) และจังหงหนาน (张鸿南) ชาวจีนฮากกาซึ่งเป็นผู้นำชาวจีนและผู้บุกเบิกเมืองเมตันบนเกาะสุมาตรา ของอินโดนีเซีย โดยเป็นผู้บุกเบิกการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย ยางพารา มะพร้าว สร้างธนาคาร ร้านค้า และตลาด รวมทั้งเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์จำนวนมากในเมืองเมตัน

นอกจากการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว ประวัติบุคคลยังมักนำเสนอบทบาทด้านการพัฒนาสังคมของชาวจีนที่ประสบความสำเร็จ เช่น ยี่ก่อง (二哥丰) เจียกี้ซี ทอง สุวรรณประทีป (หลวงอนุกุลราชกิจ) จังอวี่และจังหงหนาน โดยบุคคลเหล่านี้ ต่างบริจาคเงินหรือที่ดินเพื่อสร้างสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และศาสนสถานในชุมชน เช่น ถนน สะพาน บ่อน้ำ โรงเรียน โรงพยาบาล สนามกีฬา ที่ทำการหน่วยงานราชการ วัด ศาลเจ้า มัสยิด รวมถึงก่อตั้งมูลนิธิสาธารณกุศล เช่น ยี่ก่องเป็นผู้ก่อตั้ง มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง (报德善堂) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีบทบาทด้านการบรรเทาสาธารณภัยและช่วยเหลือสังคมมาจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของคุณูปการของชาวจีนในด้านการเมืองการปกครองนั้น สะท้อนจากเรื่องราวเกี่ยวกับชนชั้นปกครองที่มีเชื้อสายจีน เช่น ตำนาน “เรื่องของพระเจ้าตากสิน” (郑王的故事) เล่าถึงประวัติของพระเจ้าตากสิน ซึ่งเป็นบุตรของชาวจีนแต่จีวี่ชื่อเจิ้งยง (郑镛) กับหญิงชาวไทยชื่อนกเอี้ยง โดยพระเจ้าตากสินมีชื่อภาษาจีนว่าเจิ้งซิน (郑信) ตำนานยกย่องพระเจ้าตากสินในฐานะวีรบุรุษผู้กอบกู้แผ่นดินและผู้ปกป้องอาณาจักร ทำสงครามสู้รบกับพม่าและรับมือกับการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก อีกทั้งยังมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ พัฒนาการค้าและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างสยามกับจีน นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าพื้นบ้านที่นำเสนอบทบาทของชาวจีนในการปราบปรามกบฏหรือโจรสลัด เป็นผู้ช่วยนำความสงบมาสู่ท้องถิ่น โดยพบว่ามีตำนานเหตุการณ์ 2 เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเจิ้งเหอ ได้แก่ ตำนานเรื่อง “แผนฉลาดจับตัวซูกานล่า” (智擒苏干刺) เล่าว่าเจิ้งเหอได้วางแผนจับตัวซูกานล่า (苏干刺) ผู้นำกบฏซึ่งก่อความวุ่นวายในแคว้นสุมาตรา และตำนานเรื่อง “จับเป็นโจรสลัดเงินจู้” (活抓海盗陈祖义) เล่าว่าเมื่อเจิ้งเหอมาถึงปาเล็มบังในอินโดนีเซีย ได้ช่วยจับตัวโจรสลัดเงินจู้ (陈祖义) ซึ่งปล้นสะดมทรัพย์สินของชาวบ้าน และช่วยเจ้าหญิงปาเล็มบังซึ่งถูกโจรสลัดจี้ชิงตัวไป ผู้คนในพื้นที่จึงต่างซาบซึ้งและสรรเสริญคุณความดีของเจิ้งเหอ

2. โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวตะวันตก

เนื่องด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่จักรวรรดินิยมตะวันตกได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในเอเชีย ดินแดนต่าง ๆ ทั้งในจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกเป็นอาณานิคมของชาติยุโรป เรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลจึงแสดงถึงมุมมองเชิงลบของชาวจีนที่มีต่อชาวตะวันตก โดยโลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวตะวันตกสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

2.1 ชาวตะวันตกเป็นผู้กดขี่ข่มเหงชาวจีน

เรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลนำเสนอภาพของชาวตะวันตกในแง่ของการเป็นเจ้าอาณานิคมที่ปล้นชิงดินแดน กดขี่ขูดรีด และเหยียดชาติพันธุ์ โดยมักเรียกชาวตะวันตกด้วยคำในเชิงลบ เช่น คำว่า หยังหมาน 洋蛮 (คนต่างชาติป่าเถื่อน)

ก๊วย 鬼 ก๊วยจื่อ 鬼子 หรือ ก๊วยเหล่า 鬼佬 (ผี) เจ้ย 贼 หรือ เจ้ยจื่อ 贼子 (โจร) เจ้ยปิง 贼兵 (ทหารโจร) ไท่เต้า 海盜 (โจรสลัด) ตีเหริน 敌人 (ศัตรู) เอ้อโก้ว 恶狗 (สุนัขร้าย) เนื้อหาในเรื่องเล่ามักบรรยายถึงการเอารัดเปรี๊ยะ กลั่นแกล้ง และการปฏิบัติอย่างโหดร้ายที่ชาวจีนประสบจากชาวตะวันตก เช่น “ตำนานศาลเจ้าเทพทั้งห้าแห่งเมืองเมตัน” (棉兰五祖庙的传说) เล่าว่าใน ค.ศ. 1871 มีชาวจีนจำนวนมากถูกหลอกมาเป็นแรงงานที่อินโดนีเซียซึ่งอยู่ใต้การปกครองของชาวดัตช์ โดยมีชาวจีนห้าคนที่มาเป็นก๊วยในไร่ยาสูบ ถูกหัวหน้าคนงานเมียนต้อย่างโหดเหี้ยม จึงร่วมมือกันสังหารหัวหน้าคนงานและเข้ามอบตัวเจ้าของไร่ชาวดัตช์ซึ่งเจ้าเล่ห์และโหดร้ายพยายามทำให้ทั้งห้าคนแตกสามัคคีหักหลังกันโดยการบอความผิดให้คนหนึ่งจะได้ลงโทษให้ชัดใช้ชีวิตเพียงคนเดียวและเหลืออีกสี่คนไว้ใช้แรงงานต่อ แต่ไม่ว่าเจ้าของไร่จะโน้มน้าวหรือข่มขู่อย่างไร ทั้งห้าคนต่างก็พร้อมใจกันสารภาพว่าตนเป็นคนลงมือ สุดท้ายจึงถูกลงโทษประหารชีวิตด้วยการแขวนคอทั้งหมด เพื่อเป็นการระลึกถึงความกล้าหาญของแรงงานจีนทั้งห้าคน ชาวจีนในพื้นที่นั้นจึงได้สร้างศาลเจ้าขึ้นและบูชาเป็นเทพเจ้าตำนานเรื่อง “ชีพจรมังกร ยิ่งถูกตอกยิ่งหัวทลาย” (龙脉, 越钉越生猛) เล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงปลายราชวงศ์ชิงที่เมืองมะละกาของมาเลเซีย เนื่องจากชาวจีนอพยพประสบความสำเร็จจนร่ำรวย ชาวตะวันตกจึงเกิดความอิจฉา บริษัทอินเดียตะวันออกของเนเธอร์แลนด์ (Dutch East India) ได้ส่งชาวฮอลแลนด์ชื่อเกาหลัวเพ่ย (高罗佩) มาตรวจการณ์เกาหลัวเพ่ยเชื้อวชาญด้านวัฒนธรรมจีน ทราบว่าชาวจีนมีความเชื่อว่าตนเป็นลูกหลานมังกรและชีพจรมังกรอยู่ใต้ดิน จึงได้สั่งให้สร้างเสาธงเหล็กขึ้นหน้าศาลเจ้าชิงอวิ้นถึง (青云亭) เปรียบเป็นการตอกตะปูลงบนชีพจรมังกร เพื่อทำลายฮวงจุ้ยของศาลเจ้าที่ชาวจีนเคารพบูชา แต่การกระทำดังกล่าวไม่เกิดผล กลับทำให้ชาวจีนเข้มแข็งยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการแสดงความโกรธเคืองหรือไม่พอใจของชาวจีนเมื่อรู้สึกว่าจะได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม รวมทั้งการกระทำที่มีเป้าหมายเพื่อตอบโต้หรือแก้แค้นชาวตะวันตก เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวข้องกับหูเหวินหู (胡文虎) ชาวจีนฮากกาผู้ก่อตั้งกิจการยาหม่องตราเสือที่โด่งดังในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ เรื่อง “เสือเมืองจีน” (中国虎) เล่าว่าในช่วงที่อินโดนีเซียตกเป็นอาณานิคมตะวันตก มีขุนนางจากยุโรปได้รับประทานยาละลายซึ่งเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ตราเสือของหูเหวินหู เห็นว่ายาดังกล่าวมีประสิทธิภาพดีจึงเกิดความคิดละโมบอยากเป็นเจ้าของ ส่งคนไปขอซื้อลิขสิทธิ์สูตรยารที่ร้านขายยาของหูเหวินหูที่สิงคโปร์ หูเหวินหูเดือดดาลที่ชาวตะวันตกดูถูกศักดิ์ศรี จึงตอกกลับไปว่า “พวกคุณรู้ไหมว่าตราเสือหมายถึงอะไร? เสือก็คือหูเหวินหู⁸ หูเหวินหูเป็นคนจีน เสือตราเสือก็คือเสือเมืองจีน! เสือเมืองจีนต้องเป็นของจีนตลอดไป ไม่มีวันเป็นของพวกคุณ และไม่มีวันเป็นของยุโรป” และเรื่อง “สระน้ำของคนจีน” (华人池) เล่าว่าใน ค.ศ. 1932 หูเหวินหูได้ทราบข่าวว่าที่หน้าสวนสาธารณะซึ่งเป็นเขตเช่าของชาวตะวันตกในเซี่ยงไฮ้มีป้ายเขียนว่า “ห้ามคนจีนและสุนัขเข้า” ด้วยความโกรธและคับแค้นใจ จึงให้สร้างสระน้ำขึ้นแห่งหนึ่งในสิงคโปร์ ตั้งชื่อว่า “สระน้ำคนจีน” เหนือประตูทางเข้ามีป้ายติดว่าอนุญาตให้เข้าเฉพาะชาวจีนเท่านั้น เมื่อชาวต่างชาติทราบว่าเป็นสระที่หูเหวินหูสร้างให้ชาวจีนโดยเฉพาะก็ไม่กล้าเข้าใช้ เรื่อง “จิ้งปี้ชื้อหักหน้าชาวตะวันตก” (张弼士大灭洋人威风) เกี่ยวข้องกับจิ้งปี้ชื้อ (张弼士) ชาวจีนฮากกาผู้เป็นมหาเศรษฐีแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 มีเรื่องเล่าว่าใน ค.ศ. 1894 จิ้งปี้ชื้อได้รับแต่งตั้งให้เป็นกงสุลประจำสิงคโปร์ ครั้งหนึ่งจะเดินทางกลับเมืองจีน จึงให้คนไปซื้อตั๋วชั้นหนึ่งจากบริษัทเดินเรือของเยอรมัน บริษัทดังกล่าวมีกฎหมายห้ามไม่ให้ชาวจีนและคนผิวสีอื่นนั่งที่นั่งชั้นหนึ่ง แม้ว่าจิ้งปี้ชื้อจะเป็นกงสุลและมหาเศรษฐี แต่ชาวเยอรมันก็ไม่ยอมผ่อนผันให้ จิ้งปี้ชื้อโมโหมากจึงให้ลงประกาศในหนังสือพิมพ์ว่า ต้องการซื้อเรือพาณิชย์ รับสมัครพนักงานบนเรือเพื่อเดินเรือระหว่างสิงคโปร์กับฮ่องกง โดยจะบรรทุกเฉพาะชาวจีนและสินค้าของพ่อค้าจีนเท่านั้น เมื่อผู้จัดการบริษัทเดินเรือเยอรมันสืบทราบตัวตนของจิ้งปี้ชื้อ จึงรีบส่งคนไปขอโทษและอนุญาตให้เขานั่งที่นั่งชั้นหนึ่งได้เป็นการเฉพาะ แต่จิ้งปี้ชื้อ

⁸ คำว่า “หู” (虎) ในชื่อของหูเหวินหู หมายถึง เสือ

ยืนยันรณว่าจะต้องยกเลิกกฎหมายที่ห้ามชาวจีนและคนผิวสีหนึ่งที่นั่งชั้นหนึ่ง บริษัทเยอรมันจึงต้องยอมยกเลิกกฎดังกล่าวในที่สุด จากเหตุการณ์นี้จึงมีชื่อจึงได้รับการยกย่องว่าได้ช่วยปกป้องเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาวจีน

นอกจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับการตอบโต้ชาวตะวันตกโดยชาวจีนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงแล้ว ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับชาวจีนที่เป็นชนชั้นแรงงาน เช่น ตำนานเรื่อง “เลียงจี้ว้อ” (靚仔玉) เล่าว่าเลียงจี้ว้ออพยพจากมณฑลกว๋างตุ้งมายังสิงคโปร์ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 และประกอบอาชีพรับจ้างซ่อมรองเท้า มีพ่อค้าจีนเจ้าของร้านรองเท้ามักนำรองเท้าใหม่ที่ขาดเป็นรูมาให้ซ่อมบ่อย ๆ เลียงจี้ว้อสอบถามจนทราบว่า เป็นฝีมือลูกค้าชาวตะวันตกคนหนึ่งที่มีแกแอบตันเท้า เวลาลองสวมจนทำให้รองเท้าขาดพัง เลียงจี้ว้อจึงขอให้พ่อค้าจ้างตนเป็นลูกจ้าง เมื่อชาวตะวันตกผู้นั้นมาลองรองเท้า เลียงจี้ว้อแอบใช้ขวากกำลังภายใน หนีบกระดูกตาตุ่มทำให้เขาเจ็บปวดจนทนไม่ไหว ทำเช่นนี้หลายครั้งจนชาวตะวันตกไม่กล้ามาที่ร้านนั้นอีกต่อไป เลียงจี้ว้อจึงได้รับการชื่นชมที่ได้แก้แค้นให้กับชาวจีน

2.2 ชาวจีนร่วมมือกับชนพื้นถิ่นในการต่อสู้ขับไล่จักรวรรดินิยมตะวันตก

จากมุมมองของชาวจีนที่ว่าชาวตะวันตกเป็นผู้รุกรานดินแดน เรื่องเล่าจำนวนหนึ่งจึงบอกเล่าถึงการร่วมมือระหว่างชาวจีนโพ้นทะเลกับชนพื้นถิ่นในการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมตะวันตก โดยชาวจีนที่มีบทบาทในด้านนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษ เช่น ตำนานเรื่อง “หลินอาเฟิง” เล่าว่าเมื่อหลินอาเฟิงอพยพมาถึงฟิลิปปินส์ พบเรือทหารสเปนกำลังปล้นสะดมเรือชาวประมง จึงนำกองเรือของตนเข้าล้อมรอบ ยิงเรือทหารสเปนจมลงและทำให้ทหารสเปนหลายร้อยนายเสียชีวิต หลินอาเฟิงจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ริเริ่มการต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตกในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ตำนานเรื่อง “นายพลผู้ไว้เปียยาว” (留长辫子的将军) บอกเล่าเรื่องราวของโหวชยาเป่า (侯夏鮑) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง เป็นชาวจีนฮกเกี้ยนที่อพยพไปยังฟิลิปปินส์ เนื่องจากมีความเชี่ยวชาญด้านอาวุธและเครื่องยนตร์กลไก จึงได้ช่วยชาวฟิลิปปินส์ผลิตอาวุธเพื่อใช้ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชจากสเปนและยังได้นำกำลังพลสู้รบกับทหารสเปนอย่างกล้าหาญ จากบทบาทดังกล่าว โหวชยาเป่าจึงได้รับการยกย่องจากทั้งชาวจีนโพ้นทะเลและชาวฟิลิปปินส์

3. โลกทัศน์เกี่ยวกับคุณธรรมและค่านิยมที่ยึดถือ

เรื่องเล่าพื้นบ้านจำนวนมากสะท้อนถึงคุณธรรมและค่านิยมที่ชาวจีนโพ้นทะเลยึดถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยส่วนใหญ่บอกเล่าผ่านตำนานบุคคลซึ่งเป็นเรื่องราวของบุคคลที่ได้รับการยกย่อง และนิทานชีวิตที่มีเป้าหมายเพื่อให้ข้อคิดเตือนใจ ได้แก่คุณธรรมและค่านิยมในด้านต่อไปนี้

3.1 ความรักชาติบ้านเกิด

ค่านิยมที่สะท้อนจากเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลอย่างโดดเด่นที่สุดก็คือความรักชาติบ้านเกิด ซึ่งในภาษาจีนใช้คำว่า “ไ้อ์กั๋วไ้อ์เซียง” (爱国爱乡) ประการแรกคือความผูกพันกับบ้านเกิด (家乡/故乡) ของตนเองและบรรพบุรุษ เป็นสำนึกทางอัตลักษณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่เชื่อมโยงกับท้องถิ่นหรือภูมิภาค (地域) และภาษาถิ่น (方言) ปรากฏในเรื่องเล่าที่มีฉากหลังตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งบอกเล่าถึงความคิดถึงอาลัยอาวรณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่มีต่อบ้านเกิด การสร้างคุณประโยชน์ต่อบ้านเกิด และการให้ความช่วยเหลือชาวจีนที่มาจากบ้านเกิดเดียวกันหรือพูดภาษาถิ่นเดียวกัน ประการที่สองคือ ความรักชาติที่ได้อิทธิพลจากแนวคิดชาตินิยมสมัยใหม่ ปรากฏในเรื่องเล่าที่มีฉากหลังในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการก่อร่างรัฐชาติจีน โดยชาวจีนโพ้นทะเลในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดสำนึกของความเป็น “ชนชาติจีน” (中华民族) คือ กลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติและมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมกัน นอกจากนั้นยังมีมุมมองว่ารัฐชาติจีนคือ “ดินแดนมาตุภูมิ” (祖国) และสนับสนุน

การสร้างรัฐชาติจีนสมัยใหม่ โดยเรื่องเล่าจำนวนมากเกี่ยวข้องกับชาวจีนโพ้นทะเลที่ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้รักชาติจาก บทบาทการสนับสนุนการปฏิวัติซินไฮ่ (辛亥革命) ซึ่งนำไปสู่การล้มล้างราชวงศ์ชิงและการสถาปนาสาธารณรัฐจีนในปี ค.ศ. 1912 และจากบทบาทการสนับสนุนสงครามต่อต้านญี่ปุ่น (抗日战争) ทั้งนี้ สำนักชาตินิยมของชาวจีนโพ้นทะเลในช่วงเวลาดังกล่าวยังเห็นได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวตะวันตกดังที่ยกตัวอย่างในข้อ 2 ซึ่งสะท้อนมุมมองว่าชาติตะวันตกเป็นศัตรูของชาติจีน และชาวจีนโพ้นทะเลต้องปกป้องศักดิ์ศรีหรือเกียรติภูมิของชนชาติจีน

โลกทัศน์เกี่ยวกับค่านิยมด้านความรักชาติบ้านเกิดที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านแบ่งตามประเด็นได้ดังต่อไปนี้

(1) ความผูกพันและความอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อบ้านเกิด

เรื่องเล่าจำนวนหนึ่งบรรยายถึงความผูกพันที่ลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลมีต่อถิ่นฐานบ้านเกิดของบรรพบุรุษ เช่น ตำนานเรื่อง “ผักดองสิบแปดโอง” (十八缸咸菜) เล่าเรื่องราวของพระเจ้าตากสินซึ่งเป็นลูกชาวจีนแต่เกิดที่บ้านเกิดบิดาอยู่ที่ตำบลหวาฟู่ (华富乡) อำเภอเฉิงไห่ (澄海县) มณฑลกว่างตุ้ง หลังพระเจ้าตากสินสถาปนาเป็นกษัตริย์กรุงธนบุรี น้องชายของบิดาได้เดินทางมาเยี่ยม พระเจ้าตากสินจึงให้การต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี เมื่ออาจจะกลับไปเมืองจีน พระเจ้าตากสินได้มอบของขวัญเป็นโองสิบแปดโองให้นำกลับไปแจกจ่ายให้กับคนที่บ้านเกิด โดยกำชับว่าห้ามเปิดดูระหว่างทางห้าม ระหว่างนั่งเรือ ออจดใจไม้หวอบเปิดฝาออกดู พบว่าในโองเต็มไปด้วยผักดอง เกิดความรู้สึกโมโห คิดว่าหลานชายอับจนและแล้งน้ำใจ จึงผลักโองทิ้งลงทะเลจนเหลือเพียงใบเดียว เมื่อกลับถึงบ้านเกิด จึงนำโองใบที่เหลือเทลงต่อหน้าทุกคน ปรากฏว่าได้ผักดองเต็มไปด้วยเงินทองและอัญมณี จึงเข้าใจความจริงว่าพระเจ้าตากสินใส่ผักดองในโองเพื่อเป็นการหลอกตาและห้ามไม่ให้เปิดดูระหว่างทางเพราะกลัวว่าอาซึ่งเป็นคนชื้อจะถูกหลอก คนในตำบลหวาฟู่จึงต่างซาบซึ้งในความเมตตาของพระเจ้าตากสิน ภายหลังยังได้สร้างสุสานบรรจุศพของพระองค์และพระมาลาของพระเจ้าตากสินไว้ที่ริมแม่น้ำหานเจียง

เรื่องเล่ายังสะท้อนถึงความรู้สึกโหยหา อาลัยอาวรณ์ และความปรารถนาที่จะกลับบ้านเกิดของชาวจีนโพ้นทะเล เช่น ตำนานเรื่อง “เจ้าหญิงจีนกับพิธีเผาศพบาทลี” เล่าว่าแม่เจ้าหญิงจากเมืองจีนจะรักแผ่นดินบาทลีมาก แต่ก็เป็นทุกข์ด้วยความคิดถึงบ้าน มักจะไปเดินที่ชายหาด เหม่อมองไปทางทิศเหนือซึ่งเป็นทิศของบ้านเกิด เมื่อถึงวัยชรา ได้ขอร้องกษัตริย์ว่าให้เผาศพตนและนำอัฐิทิ้งลงทะเล เพื่อให้น้ำทะเลพัดพาอัฐิกลับไปยังบ้านเกิด กษัตริย์จึงให้เผาศพเจ้าหญิงและใช้เรือที่ตกแต่งด้วยดอกไม้สวยงามนำอัฐิไปโปรยลงทะเลพร้อมดอกไม้ กลายเป็นธรรมเนียมที่ชาวบาทลีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในนิทานเรื่อง “เรื่องราวของเต่าหยก” (玉龟的故事) ชาวจีนชื่อสี่วี่อิงไหล (徐应来) ซึ่งตั้งรกรากที่เกาะลูซอนได้แสดงความคิดถึงบ้านผ่านการใช้สัญลักษณ์ เช่น การสร้างประตูทางเข้าบ้านให้หันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งเป็นทิศของบ้านเกิด เมื่อเข้าสู่วัยชรา สี่วี่อิงไหลปรารถนาจะกลับบ้านเกิด ก่อนออกเดินทางได้สั่งทำหยกรูปเต่าคู่หนึ่ง เป็นเต่าตัวผู้กับเต่าตัวเมีย สี่วี่อิงไหลนำเต่าตัวผู้ติดตัวไป ส่วนเต่าตัวเมียมอบให้กับภรรยา โดยกำชับว่าหากตนไปแล้วไม่ได้กลับมาอีก ก็ให้ลูกหลานใช้เต่าคู่นี้เป็นหลักฐานบ่งบอกความเป็นเครือญาติ ภายหลังสี่วี่อิงไหลล้มป่วยเสียชีวิตที่เมืองจีน ลูกชายจึงสร้างสุสานรูปเต่าหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ สื่อความหมายถึงความคิดถึงคนรักที่เกาะลูซอน และเมื่อภรรยาซึ่งอยู่ที่เกาะลูซอนเสียชีวิต ลูกชายก็ได้สร้างสุสานรูปเต่าหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สื่อความหมายถึงความผูกพันกับคนรักที่เมืองจีน นิทานเรื่อง “กุหลาบขาวหนึ่งกระถาง” (一盆白玫瑰) เล่าเรื่องราวของเศรษฐีผู้เฒ่า (顾老) ชาวจีนกวางตุ้งซึ่งอพยพไปตั้งรกรากอยู่ที่จาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ครั้งหนึ่งเศรษฐีผู้เฒ่าเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดและเพื่อนเก่าได้มอบต้นกุหลาบขาวให้เศรษฐีผู้เฒ่าจึงนำกุหลาบขาวปลูกในกระถางโดยใช้ดินจากหน้าบ้านและนำกลับมาที่จาการ์ตาด้วย หลังกลับมาถึงได้เรียกลูกหลานทั้งหมดมาพบ ให้ลูกหลานสัมผัสดินในกระถางและดมกลิ่นหอมของกุหลาบขาว เป็นการสื่อความหมายว่าลูกหลานล้วนเติบโตมาจากดินของบ้านเกิด และได้สัมผัสกลิ่นหอมของดอกไม้ที่มาจากบ้านเกิด

(2) การสร้างคุณประโยชน์ต่อบ้านเกิด

การสร้างคุณูปการต่อบ้านเกิดปรากฏในเรื่องเล่าประวัติชีวิตของชาวจีนที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งต่างมีบทบาทคล้ายคลึงกันในการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการของบ้านเกิด เช่น การบริจาคเงินเพื่อสร้างถนน เขื่อน ทางรถไฟ โรงเรียน มหาวิทยาลัย รวมไปถึงการให้ความช่วยเหลือยามเกิดภัยพิบัติ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม จึงเป็นที่กล่าวขานและได้รับการยกย่องจากคนในท้องถิ่นนั้น ๆ

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลชนชั้นแรงงานซึ่งไม่ได้มีชื่อเสียงหรือมีฐานะร่ำรวย แต่ได้รับการยกย่องในฐานะผู้เสียสละเพื่อสร้างประโยชน์ต่อบ้านเกิด เช่น เรื่อง “แบบแปลนใบหนึ่ง” (一张草图) เล่าถึงชีวิตของชาวจีนฮกเกี้ยนชื่อฮงหนิวไจ้ (洪牛仔) ซึ่งเป็นคนยากจน ถูกหลอกไปเป็นแรงงานที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อเก็บเงินได้จึงเริ่มทำการค้า แต่เพราะไม่รู้หนังสือจึงถูกโกงเงินหลายครั้ง ฮงหนิวไจ้จึงตั้งปณิธานว่าจะสร้างโรงเรียนที่บ้านเกิด ให้ลูกหลานคนยากจนได้มีโอกาสเรียนหนังสือ เขาได้วาดแบบแปลนโรงเรียนขึ้นมา ผাগให้เพื่อนนำกลับไปที่บ้านเกิดและจัดการเรื่องสร้างโรงเรียน โดยฮงหนิวไจ้ทยอยบริจาคเงินจนสร้างโรงเรียนได้สมบูรณ์ตามแบบแปลนที่เขาวาดไว้ ตำนานเรื่อง “อาคารชื่อเซียง” (思乡楼) เล่าเรื่องราวชีวิตของหลี่ไฉตี้ (李财弟) ซึ่งครอบครัวถูกโจรปล้นฆ่าทั้งตระกูล ส่วนหลี่ไฉตี้ถูกโจรจับไปขายต่อมาได้ติดตามพ่อเลี้ยงไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นแรงงานปากกัดตีนถีบ เมื่อถึงวัยชราหลี่ไฉตี้ยังคงคิดถึงและมีภาพความทรงจำของบ้านเกิด แม้จะไม่ทราบแน่ชัดว่าอยู่ที่ใด จึงเขียนจดหมายไปขอความช่วยเหลือจากสถานทูตเวลาผ่านไปหลายปี สถานทูตส่งจดหมายมาบอกว่าบ้านเกิดของเขาคือหมู่บ้านฉือเตี้ยน (池店村) อำเภออันซี (安西县) มณฑลฮกเกี้ยน โชคร้ายที่หลี่ไฉตี้ล้มป่วยด้วยโรคมะเร็งระยะสุดท้าย เขาปฏิเสธการรักษาและได้ขอให้เพื่อนเก่าคนหนึ่งนำเงินเก็บทั้งชีวิตของเขาจำนวนหนึ่งแสนกว่าหยวนโอนไปที่บ้านเกิดเพื่อสร้างโรงเรียน หวังว่าก่อนตายตนจะได้เห็นภาพบ้านเกิดและโรงเรียนที่สร้างใหม่ หลังจากสร้างโรงเรียนเสร็จ คนที่บ้านเกิดก็ได้ถ่ายรูปส่งกลับไปให้หลี่ไฉตี้ เป็นภาพโรงเรียนใหม่กับภาพต้นการบูรที่อยู่ทางเข้าหมู่บ้าน เรื่องราวชีวิตอันน่าสะเทือนใจของฮงหนิวไจ้และหลี่ไฉตี้จึงเป็นที่เล่าขานของคนในท้องถิ่นนั้น

(3) การรวมกลุ่มตั้งองค์กรจีนและการช่วยเหลือชาวจีนที่อพยพไปต่างแดน

ความรักชาติบ้านเกิดของชาวจีนโพ้นทะเลยังปรากฏในลักษณะของการรวมกลุ่มตั้งองค์กรชาวจีนและการให้ความช่วยเหลือชาวจีนอพยพในลักษณะต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การให้ที่พักอาศัย การให้เงินช่วยเหลือ การสงเคราะห์ด้านการศึกษา เห็นได้จากเรื่องเล่าประวัติชีวิตของชาวจีนที่ประสบความสำเร็จและเป็นผู้นำชุมชนชาวจีน เช่น “เรื่องของหวงไห่ฉง” (黄乃裳的故事) บอกเล่าประวัติของหวงไห่ฉง (黄乃裳) ชาวจีนฮกเกี้ยนที่ได้บุกเบิกพื้นที่ในเมืองซีบูรัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย ตั้งเป็นนิคมการเกษตร เรียกว่า “นิคมซินฝูโจว” (新福州垦场) ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 หวงไห่ฉงได้เดินทางกลับไปรับคนจากบ้านเกิดที่อำเภอหมิ่นซิง (闽清县) เมืองฝูโจว (福州) เพื่อให้ช่วยกันบุกเบิกนิคมซินฝูโจว มีเรื่องเล่าว่าหวงไห่ฉงยืมเงินจากกษัตริย์ซาราวักจำนวนสี่หมื่นหยวนเพื่อเป็นค่าเรือไปรับคนจากบ้านเกิด ภายหลังกษัตริย์ตามทวงหนี้และตั้งเงื่อนไขให้หวงไห่ฉงตั้งบ่อนพนันและขายฝิ่นในนิคมเพื่อหาเงินมาคืน หวงไห่ฉงลั่นวาจาว่าแม้ตนถูกตัดหัวแล้วหนังก็จะไม่มีหางยอมให้พี่น้องร่วมชาติกลายเป็นฝิ่นและคนติดฝิ่น ด้วยเหตุนี้จึงต้องออกจากซาราวักและกลับเมืองจีนไป ในขณะที่เรื่อง “เหยาเศรษฐีเงินล้าน” เล่าว่าเหยาเต๋อเซ็งเป็นผู้รวมกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเล ตั้งองค์กรต่าง ๆ ในรัฐเปเรและเซอลาโงร์ เช่น หอการค้าจีน (中华商会) สมาคมธุรกิจเหมืองแร่และเกษตรกรรม (矿务农总商会) สมาคมชาวจีนจากจังหวัดจยาอิง⁹ (嘉应会馆) นอกจากนี้ยังให้การดูแลชาวจีนฮากกาที่มาจากบ้านเกิดเดียวกันกับตนเป็นอย่างดี ทั้งจัดหาที่พัก ให้ค่ากินอยู่ ค่ารักษาพยาบาล และให้งานทำ ชาวจีนฮากกาจึงต่างยินดีที่จะมาทำงานให้กับเหยาเต๋อเซ็ง

⁹ จังหวัดจยาอิง (嘉应府) เป็นชื่อเขตการปกครองในสมัยราชวงศ์ชิง อยู่ในเขตเมืองเหมยโจว (梅州) มณฑลกวางตุ้งในปัจจุบัน

(4) การสนับสนุนการปฏิวัติซินไฮ่

การปฏิวัติซินไฮ่ภายใต้การนำของซุนยัตเซ็น (孫中山) ซึ่งนำไปสู่การโค่นล้มราชวงศ์ชิงและการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐนั้น เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญในเรื่องเล่าของชาวจีนโพ้นทะเล โดยพบว่ามามีเรื่องเล่าจำนวนมากเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลผู้มีบทบาทในการสนับสนุนการปฏิวัติซินไฮ่ เช่น ยี่ก้องจิ้งอู๋หนานและจังหวัดหนาน เหยาต่อเซ่ง หวงจิงหนาน (黃景南) หลินอี้ซุน (林义順) เหลียงมี้อาน (梁密庵) เซียวฝัวเฉิง (蕭佛成) หวงหลงเซิง (黃隆生) หลินเหวินอิง (林文英) หลินโช่วจื่อ (林受之) อู๋ชื่อหรง (吴世荣) หลัวฝูซิง (罗福星) มีเรื่องราวคล้ายคลึงกันคือ ชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้เห็นพ้องกับแนวคิดปฏิวัติของซุนยัตเซ็น บางส่วนก็เคยพบปะและมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับซุนยัตเซ็น จึงให้การสนับสนุนการปฏิวัติในลักษณะต่าง ๆ เช่น ร่วมก่อตั้งสาขาของสมาพันธ์ความร่วมมือเพื่อการปฏิวัติประชาธิปไตยจีนหรือถงเหมิงฮุย (同盟會) ในประเทศต่าง ๆ ก่อตั้งสำนักพิมพ์หรือหนังสือพิมพ์เพื่อประชาสัมพันธ์รณรงค์การปฏิวัติ บริจาคเงินหรือระดมทุนเพื่อใช้ในการปฏิวัติ ช่วยเหลือนักปฏิวัติที่ลี้ภัยจากเมืองจีน โดยเรื่องเล่ามักเน้นย้ำถึงความเสียสละของบุคคลเหล่านี้ เช่น “เรื่องของหย่าไช่เสียง” (芽菜祥的故事) บอกเล่าประวัติของหย่าไช่เสียง ซึ่งมีชื่อจริงว่า หวงจิงหนาน เป็นชาวจีนกวางตุ้งซึ่งอพยพไปยังเวียตนาม เปิดร้านขายถั่วทอดในเมืองไซ่ง่อนซึ่งกิจการรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก หวงจิงหนานได้ให้การสนับสนุนการปฏิวัติซินไฮ่ โดยกินอยู่อย่างประหยัดมัธยัสถ์จะเก็บถั่วทอดที่เหลือจากการขายในแต่ละวันใส่ในไหเก่าไว้ใช้รับประทาน เมื่อใดที่ซุนยัตเซ็นและถงเหมิงฮุยเรียกร้องขอเงินบริจาค ก็จะนำเงินที่เก็บสะสมไว้บริจาคจนหมด เรื่อง “เงินล้านสมบัติตระกูลหนูนปฏิวัติ” (百万家财助革命) เล่าถึงประวัติของเหลียงมี้อาน ชาวจีนฮากกาซึ่งอพยพไปยังอินโดนีเซีย ได้เข้าร่วมถงเหมิงฮุยและร่วมมือกับชาวจีนในปัตตาเวีย¹⁰ ก่อตั้ง “ชมรมหนังสือและหนังสือพิมพ์ชาวจีนโพ้นทะเล” (华侨书报社) ซึ่งถือเป็นหน่วยงานของถงเหมิงฮุยในปัตตาเวีย มีเรื่องเล่าว่าเหลียงมี้อานได้แอบนำเงินเก็บนับล้านของบิดาส่งไปยังเมืองจีนเพื่อใช้ในการปฏิวัตินวันที่ 29 เดือน 3 ที่กวางเจา (三·廿九广州起义)¹¹ ของถงเหมิงฮุย เมื่อบิดาทราบเรื่องไม่เพียงไม่ตำหนิ แต่ยังชื่นชมลูกชายที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ

(5) การสนับสนุนสงครามต่อต้านญี่ปุ่น

จากการวิเคราะห์ตำนานบุคคลพบว่า มีชาวจีนโพ้นทะเลที่ได้รับการยกย่องในด้านความรักชาติจากบทบาทในการสนับสนุนสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1937-1945 เช่น เทียกวงเอี่ยม (蚁光炎) เฉินจยาเกิง (陈嘉庚) เจิ้งเฉาเจียง (郑潮炯) “เรื่องราวของเทียกวงเอี่ยมผู้นำชาวจีน” (泰华侨领蚁光炎的故事) และ “เทียกวงเอี่ยมผู้นำชาวจีนต่อต้านญี่ปุ่น” (抗日侨领蚁光炎) บอกเล่าประวัติของเทียกวงเอี่ยม ชาวจีนแต้จิ๋วซึ่งอพยพมายังประเทศไทยและประสบความสำเร็จจากธุรกิจขนส่งสินค้าทางเรือ เคยดำรงตำแหน่งประธานหอการค้าไทยจีน เป็นผู้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น โดยเทียกวงเอี่ยมรวมทั้งองค์กรจีนและบุคคลต่าง ๆ ภายใต้การนำของเขาได้บริจาคเงินสนับสนุนการต่อต้านญี่ปุ่นรวมทั้งหมดมากกว่าหกสิบล้านบาท นอกจากนี้เทียกวงเอี่ยมยังได้ให้ความช่วยเหลือคนหนุ่มสาวลูกหลานชาวจีนที่เดินทางไปร่วมรบในสงครามจีน-ญี่ปุ่น มีเรื่องเล่าว่าเทียกวงเอี่ยมได้ออกค่าตัวเรือและค่าใช้จ่ายระหว่างเดินทางให้กับเยาวชนชาวจีนกลุ่มแรกที่ออกเดินทางจากไทยไปจีนเพื่อร่วมรบในกองทัพที่ 8 (八路军) ซึ่งเป็นกองกำลังคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตุง เมื่อหนุ่มสาวกลุ่มนี้เดินทางถึงฐานทัพที่เหยียนอาน (延安) ทางตอนเหนือของ

¹⁰ ปัตตาเวีย (Batavia) เป็นชื่อเดิมของจาการ์ตา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอินโดนีเซีย

¹¹ “การปฏิวัตินวันที่ 29 เดือน 3” เรียกอีกอย่างว่า “การปฏิวัติหวงฮวงกั้ง” (黄花岗起义) หรือ “การปฏิวัติกวางเจา” (广州起义) เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1911 ตรงกับวันที่ 29 เดือน 3 ตามปฏิทินจีน เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ชิงและเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยนักปฏิวัติได้ลุกฮือขึ้นใช้อาวุธต่อสู้กับกองกำลังราชสำนักซึ่งที่เมืองกวางเจา มณฑลกวางตุ้ง การปฏิวัตินครั้งดังกล่าวจบลงด้วยการเสียชีวิตของนักปฏิวัติ 72 คน

ประเทศจีนใน ค.ศ. 1938 ได้ถ่ายรูปหมู่ส่งกลับมาที่กรุงเทพฯ เมื่อเทียบวงเอี่ยมเห็นรูปเยาวชนในชุดทหารก็พูดขึ้นอย่างดีใจว่า “กองทัพที่ 8 มีทหารที่เป็นลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลแล้ว นับเป็นเกียรติยศของชาวจีนโพ้นทะเล!” เรื่อง “**เจิ้งเฉาหย่งขายลูกช่วยชาติ**” (郑潮炯卖子救国) เกี่ยวกับเจิ้งเฉาหย่งชาวจีนกวางตุ้งซึ่งอพยพไปยังมาเลเซีย ประกอบอาชีพขายอาหารได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น โดยช่วยระดมเงินบริจาคและยอมแม้กระทั่งขายลูกของตัวเองที่อายุสามเดือนเพื่อนำมาเงินมาบริจาคให้กับกองทุนของชาวจีนโพ้นทะเล เรื่องราวของเขาจึงเป็นที่เล่าลือในหมู่ชาวจีน

นอกจากบุคคลข้างต้นแล้ว ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับหนุ่มสาวชาวจีนที่เป็นอาสาสมัครเข้าร่วมสงครามต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งได้รับการยกย่องในด้านความเสียสละและความกล้าหาญ เช่น เรื่อง “**พลัดพรากและพบเจอเพื่อช่วยชาติ**” (悲欢离合为救国) เกี่ยวข้องกับชายชาวจีนโพ้นทะเลจากมาลายา 3 คน คือ หลิวรุ่ยฉี (刘瑞齐) หวังอวิ้นเฟิง (王云峰) และหานลี่เฟิง (韩利丰) ได้สมัครเข้าร่วมกองช่างเครื่อง (技工队) ทำหน้าที่ขับรถลำเลียงอาวุธและวัตถุดิบเป็นทางการทหารบนถนนสายยูนนาน-พม่า เป็นเหตุให้ต้องพลัดพรากจากคนรักและครอบครัว เรื่อง “**ฮวามู่หลานแห่งสงครามต่อต้านญี่ปุ่น**” (抗日战争中的“花木兰”) เกี่ยวข้องกับหญิงชาวจีนจากปิ่นชิ่งชื่อหลี่เยว่เหมย์ (李月美) ซึ่งได้ปลอมตัวเป็นผู้ชายตามแบบตำนานฮวามู่หลานเพื่อสมัครเข้าร่วมกองช่างเครื่อง สามารถปฏิบัติหน้าที่ในสงครามได้เป็นอย่างดี จึงไม่มีใครระแคะระคายว่าเป็นผู้หญิง หลังจากเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง เรื่องราวจึงถูกเผยแพร่ออกไปและได้รับการยกย่องในด้านความรักชาติ

3.2 ความอดสาหัสและความขยันหมั่นเพียร

เรื่องเล่าจำนวนมากสะท้อนมุมมองว่าความอดสาหัสพยายามและความขยันหมั่นเพียรเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลประสบความสำเร็จ โดยในตำนานประเภทประวัติบุคคลมักบรรยายถึงชีวิตชาวจีนอพยพที่เริ่มต้นจากความยากจนหรือการตกอยู่ในสภาวะลำบาก แต่อาศัยความพากเพียร มุมนะบากบั่น ต่อสู้ฝ่าฟันอุปสรรค สร้างตัวจนมั่งคั่งร่ำรวย มีทั้งสถานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคม ตัวอย่างที่โดดเด่น เช่น ตำนานเรื่อง “**กุญแจทองเปิดโถฝักทอง**” (金锁匙开咸菜瓮) บอกเล่าประวัติของเฉินซิวเหนียน (陈旭年) ชาวจีนแต้จิ๋วซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง ครอบครัวยากจนขั้นแค้น ตอนอับจนหนทาง เฉินซิวเหนียนเคยขอฝักทองจากเพื่อนบ้านมากินกับข้าวต้ม แต่เพื่อนบ้านปฏิเสธไม่ให้โดยอ้างว่ายังไม่เปิดโถฝักทอง เฉินซิวเหนียนในวัย 17 ปีจึงตัดสินใจออกเดินทางไปหากินยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อมาถึงมาลายา เขาเริ่มจากหักร้างถางพง บุกเบิกที่ดินด้วยความยากลำบาก จากนั้นค้นพบเหมืองแร่ดีบุกจนร่ำรวยและได้สนิทสนมกับชนชั้นสูงของรัฐยะโฮร์ จึงได้รับสัมปทานให้บริหารจัดการที่ดินขนาดใหญ่ที่สุดในมาลายา และยังได้รับการแต่งตั้งจากสุลต่านให้เป็นกัปตันหรือผู้นำชาวจีน มีเรื่องเล่าว่า หลังสร้างตัวจนร่ำรวย เฉินซิวเหนียนได้กลับบ้านเกิดและมอบกุญแจทองความหนัก 2 เหลียง¹² ให้กับเพื่อนบ้านสืบทอดครอบครัวที่เคยปฏิเสธไม่ให้ฝักทองกับเขา มีความหมายว่าเป็นกุญแจสำหรับเปิดโถฝักทอง มอบให้เพื่อเป็นการตอบแทนเพื่อนบ้านที่เคยตัดสัมพันธ์ บีบบังคับให้เฉินซิวเหนียนต้องออกเดินทางไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมุมนะบากบั่นจนประสบความสำเร็จ ตำนานเรื่อง “**ราชายาหม่อง**” เกี่ยวกับประวัติของหูเหวินผู้ก่อตั้งยาหม่องตราเสือ เล่าว่าบิดาของหูเหวินห่อพยามาเปิดร้านขายยาหย่งอานถั่ง (永安堂) อยู่ที่楊基 เมื่อหูเหวินหู่ได้อายุ 20 ปี บิดาล้มป่วย กิจการย่ำแย่ลงเรื่อย ๆ หูเหวินหู่กับน้องชายต้องสานต่อกิจการ จึงนำเงินเก็บของแม่ที่เหลือเพียง 2,000 หยวน เดินทางสำรวจร้านขายยาในฮ่องกง ญี่ปุ่น และประเทศไทย เมื่อกลับมาถึง楊基 ได้พัฒนายาตัวใหม่ขึ้นมาโดยผสมผสานหลักการของยาจีนและยาตะวันตก ใช้สูตรยาจีนและยาพม่าทำการทดลองถึง 909 ครั้งด้วยความมุ่งมั่นแน่วแน่ จนได้ยาหม่องที่มีคุณสมบัติใช้งานง่าย พกพาสะดวก ราคาถูก กิจการยาหม่องตราเสือจึงประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก

¹² เหลียง (兩) เป็นหน่วยน้ำหนักของจีน โดย 1 เหลียง เท่ากับ 50 กรัม

นอกจากเรื่องเล่าประเภทประวัติชีวิต ยังมีนิทานชีวิตที่สอดแทรกการให้ข้อคิดเรื่องความขยันหมั่นเพียร และการมีความรับผิดชอบ เช่น นิทานเรื่อง “มิตรแท้” (益友) เล่าว่ามีชายชื่อหลิวอู่ซาน (刘益三) อาศัยอยู่แถบเมืองเฉียนโจว มณฑลฮกเกี้ยน เป็นพ่อค้าที่เดินทางไปค้าขายที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกปี ปีหนึ่งก่อนออกเดินทางเขาไม่มีเงินเหลือ จึงฝากฝังเพื่อนชื่อฟ่งซุย (方魁) ให้ช่วยนำเงินไปให้ภรรยาและน้องสาววันละ 200 เหรียญ ฟ่งซุยจึงนำเงินไปให้ภรรยาและน้องสาวของหลิวอู่ซานทุกวัน หญิงทั้งสองเมื่อมีเงินใช้ก็อยู่อย่างสุขสบาย จึงไม่ทำงานทำการ เอาแต่เที่ยวเล่น ฟ่งซุยเห็นดังนั้นจึงหาวิธีตัดนิสัยพวกนาง เริ่มจากให้เงินน้อยลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งไม่ให้อีกต่อไป จากนั้นได้ใช้ขูบายให้พ่อตาของตนว่าจ้างให้หญิงทั้งสองทอผ้า โดยฟ่งซุยจัดหาเครื่องปั่นด้ายและปุยฝ้ายให้ หญิงทั้งสองไม่ทราบว่าเป็นแผนการของฟ่งซุย แม้จะโกรธเคืองเขาแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ จึงเริ่มทอผ้าหารายได้ด้วยตนเอง เมื่อหลิวอู่ซานกลับมาถึง ได้ฟังความข้างเดียวจากภรรยาและน้องสาวก็โกรธฟ่งซุยจนสาบานว่าจะไม่คบค้าสมาคมด้วยอีกต่อไป ภายหลังเมื่อฟ่งซุยอธิบายเรื่องราวทั้งหมด หลิวอู่ซานจึงรู้สึกซาบซึ้งใจ กล่าวขอโทษและชื่นชมฟ่งซุยว่าเป็นมิตรแท้ที่เป็นดังครู

3.3 ความประหยัดดอดอม

ในตำนานบุคคลประเภทประวัติชีวิต มักบรรยายลักษณะนิสัยหรือบอกเล่าเหตุการณ์ที่แสดงถึงความประหยัดมัธยัสถ์ และการใช้ชีวิตอย่างสมถะของชาวจีนโพ้นทะเลที่ประสบความสำเร็จ ยกตัวอย่างเช่น เรื่อง “เหยาเศรษฐีเงินล้าน” เล่าว่าแม่เหยาต่อแข็งจะร่ำรวย แต่ก็อาศัยอยู่ในบ้านที่ไม่หรูหรา ใช้ชีวิตประหยัด แต่งกายเรียบง่ายธรรมดา นอกจากนั้นยังไม่ถือตัวให้ความเป็นกันเองและสนิทสนมกับคนงาน “เรื่องของหย่าไช่เสียง” เล่าว่าใน ค.ศ. 1917 เป็นช่วงที่เกิด “ขบวนการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ” (护法运动)¹³ ภายใต้การนำของซุนยัตเซ็น หวงจิ่งหนานได้ขอเข้าพบซุนยัตเซ็นโดยส่งโทรเลขแจ้งวันที่และเที่ยวเรือที่จะมาถึงกวางเจา ซุนยัตเซ็นจึงส่งเสนาธิการทหารไปรับที่ท่าเรือ เสนาธิการทหารคิดว่าหวงจิ่งหนานเป็นบุคคลสำคัญ จึงได้นำรถยนต์ไปรับและเมื่อเรือเทียบท่าก็รีบขึ้นไปหาบนชั้นหนึ่ง แต่สอบถามอย่างไรก็ไม่พบ เมื่อกลับมาถึงที่บัญชาการจึงพบว่าหวงจิ่งหนานได้มาถึงก่อนแล้ว เนื่องจากหวงจิ่งหนานมีนิสัยประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ แม้ว่าครั้งนี้จะเป็นการมาเข้าพบซุนยัตเซ็น แต่กลับนั่งเรือชั้นสามและแต่งกายเรียบง่ายเช่นปกติ เมื่อเรือจอดเทียบท่าก็ลงจากเรือและเดินมาจนถึงที่บัญชาการด้วยตนเอง เป็นเหตุให้เสนาธิการทหารที่ไปรับหาเขาไม่พบ

นอกจากตำนานบุคคลแล้ว ยังมีนิทานชีวิตที่สอดแทรกแนวคิดเรื่องความประหยัดดอดอม เช่น นิทานเรื่อง “สองเกลอชาวจีน” เล่าเรื่องราวของชาวจีนชื่อหวังเยว่เว่ย (王岳威) กับอาหรง (阿荣) ซึ่งอพยพจากฮั่วเถามาหาเงินที่กรุงเทพฯ ก่อนแยกย้าย ทั้งสองตกลงกันว่าหากเก็บเงินได้ไม่ถึง 500 บาทจะไม่กินเนื้อสัตว์เป็นอันขาด หวังเยว่เว่ยเริ่มจากทำกิจการเล็ก ๆ ทุกมือกินแต่ข้าว เกลือ กับหัวไชเท้าต้องใช้เวลาไม่นานจึงเก็บเงินได้ 500 บาท ภายหลังได้ซื้อบ้านและแต่งงาน กลายเป็นครอบครัวเศรษฐีในท้องถิ่นนั้น ฝ่ายอาหรงหักห้ามใจไม่ได้ ซื้อเนื้อกินและดื่มเหล้าทุกวัน สุดท้ายจึงไม่เหลือเงินติดตัว หวังเยว่เว่ยเห็นใจอาหรงจึงแบ่งห้องให้อยู่หลังบ้าน และให้ข้าวกับปลาเค็มกินทุกมือ ต่อมาเขาได้บอกอาหรงว่าหากกินข้าวกับปลาเค็มจนเบื่อแล้ว ให้เด็ดใบมะขามจากต้นมะขามในลานบ้านมากินกับข้าว อาหรงเด็ดกินใบมะขามจนหมดต้น และจะขอเด็ดใบมะขามจากอีกต้นหนึ่ง หวังเยว่เว่ยจึงสอนใจอาหรงว่า ควรจะเด็ดกินใบมะขามทีละน้อย การที่อาหรงไม่รู้จักรอคอยให้ใบอ่อนงอกขึ้นมาใหม่ ซ้ำยังจะไปเด็ดจากอีกต้น ก็เหมือนกับการใช้ชีวิตของเขาที่ฟุ่มเฟือย ไม่เก็บเล็กผสมน้อย ทำให้ยากจนอยู่ร่ำไป ตั้งแต่นั้นมาอาหรงจึงกลับตัวกลับใจ ขยันทำงานและใช้ชีวิตอย่างประหยัดเรียบง่าย ผ่านไปไม่กี่ปีจึงร่ำรวยขึ้นมาได้

¹³ “ขบวนการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ” (护法运动) เกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1917-1922 เป็นการเคลื่อนไหวภายใต้การนำของซุนยัตเซ็นเพื่อต่อต้านรัฐบาลเป่ย์หยัง (北洋政府) ซึ่งตกถูกภายใต้การควบคุมของแม่ทัพขุนศึก ซุนยัตเซ็นจึงได้ตั้งรัฐบาลขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่เมืองกวางเจา มีเป้าหมายเพื่อปกป้อง “รัฐธรรมนูญเฉพาะกาลของสาธารณรัฐจีน” (中华民国临时约法) ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสาธารณรัฐจีนที่ประกาศใช้ใน ค.ศ. 1912

3.4 ความกตัญญู

เรื่องเล่าจำนวนหนึ่งแฝงข้อคิดเกี่ยวกับความกตัญญูต่อบิดามารดา เช่น ตำนานเรื่อง “ลี้มกอเหนี่ยวตามหาพี่ชาย ไกลหมื่นลี้” เล่าว่าลี้มโตะเคียมอพยพไปตั้งรกรากที่ปัตตานีโดยพี่น้องสาวคือลี้มกอเหนี่ยว (林姑娘) กับมารดาไว้ที่บ้านเกิดที่จังหวัดแต้จิ๋ว มารดาซึ่งแก่ชราคิดถึงลี้มโตะเคียมจนล้มป่วย ลี้มกอเหนี่ยวจึงคอยปรนนิบัติดูแลมารดาด้วยความกตัญญู ต่อมาเมื่อได้ทราบข่าวว่าลี้มโตะเคียมอยู่ที่ปัตตานี มารดาจึงให้ลี้มกอเหนี่ยวไปตามลี้มโตะเคียมกลับบ้าน ลี้มกอเหนี่ยวตั้งปณิธานว่าหากโน้มน้าวพี่ชายกลับบ้านไม่ได้ จะไม่กลับมาเจอมารดา นางจึงออกเดินทางไปจนพบลี้มโตะเคียม แต่ไม่ว่าจะอ่อนวอนอย่างไรพี่ชายก็ไม่ยอม ด้วยความโกรธและคับแค้นใจ นางจึงแขวนคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ ความกตัญญูและเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ของลี้มกอเหนี่ยวจึงเป็นที่กล่าวขาน จนภายหลังได้รับการยกย่องเป็นเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว นิทานเรื่อง “ทตสอบมโนธรรม” (考良心) เล่าเรื่องราวของหลินอาซุน (林阿春) ชาวจีนฮกเกี้ยนซึ่งเดินทางไปหากินที่เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อเข้าสู่ยัชรา ได้กลับมาอยู่ที่บ้านเกิด คราวแรกไปอยู่ที่บ้านลูกชายกับลูกสะใภ้ ทั้งสองเห็นว่าหลินอาซุนไม่เหลือสมบัติติดตัวมา จึงไม่ปรนนิบัติดูแลและไล่ให้บิดากลับไปทำงานหาเงิน หลินอาซุนเสียใจมาก จึงย้ายไปอาศัยอยู่กับลูกสาวและลูกเขยซึ่งดูแลบิดาเป็นอย่างดี ต่อมาได้เปิดเผยความจริงว่าตนมีสมบัติติดตัวมาจำนวนหนึ่งแสนหยวน แต่ปกปิดไว้เพราะต้องการทดสอบจิตใจของลูกทั้งสอง เมื่อลูกชายจอมละโมภทราบเรื่อง จึงเรียกร้องขอเงินจากบิดา แต่หลินอาซุนไม่ยินยอมและเลือกอยู่กับลูกสาวซึ่งมีความกตัญญู

3.5 ความซื่อสัตย์สุจริต

ความซื่อสัตย์สุจริตถือเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งที่ได้รับการยกย่องในเรื่องเล่าของชาวจีนโพ้นทะเล เช่น เรื่อง “เฉินจยาเกิงเลือกลูกเขย” (陈嘉庚选婿) เกี่ยวข้องกับการเลือกลูกเขยของเฉินจยาเกิงซึ่งเป็นเจ้าของกิจการยางพาราและผู้นำชาวจีนในสิงคโปร์ โดยเฉินจยาเกิงไม่ได้เลือกลูกเขยที่มาจากแวดวงการเมือง ครอบครัวร่ำรวยหรือมีการศึกษาสูงอย่างที่ผู้คนคาดการณ์ แต่กลับเลือกหลี่กวงเฉียน (李光前) ซึ่งเป็นคนงานในสวนยางพารา เนื่องจากหลี่กวงเฉียนเป็นคนขยันหมั่นเพียร ใฝ่รู้ใฝ่เรียน และมีความซื่อสัตย์ มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งเฉินจยาเกิงทำเงินหล่นหาย หลี่กวงเฉียนเก็บเงินได้จึงนำไปคืนคนงานต่างหัวเราะเยาะที่หลี่กวงเฉียนไม่เก็บเงินไว้ใช้เอง โดยเปรียบเทียบว่าเฉินจยาเกิงนั้นมีเงินมากมายยิ่งกว่าดินทรายในสวนยางพารา ไม่จำเป็นต้องคืนให้ แต่หลี่กวงเฉียนตอบว่าตนเองไม่มีจิตคิดโลภ อีกทั้งเงินของเฉินจยาเกิงส่วนใหญ่ก็นำไปใช้ในกิจการสาธารณประโยชน์เพื่อช่วยชาติ จะขโมยมาใช้ไม่ได้ นิทานเรื่อง “เงินก้อนใหญ่ไร้เจ้าของ” (无主的巨款) เล่าเรื่องราวของชายชาวจีนซึ่งเป็นพ่อครัวอยู่ที่ร้านในย่านสำเพ็ง บังเอิญเก็บกระเป่าเอกสารซึ่งมีเงินจำนวนสามหมื่นบาทได้บนรถราง จึงนำไปคืนให้กับเจ้าของซึ่งเป็นชายชราชาวสยาม ปรากฏว่าชาวสยามผู้นั้นเป็นพระราชวงศ์ และได้ตอบแทนชาวจีนโดยแต่งตั้งให้เขาเป็นผู้จัดการธนาคารใหญ่แห่งหนึ่ง ถือเป็นตำแหน่งพิเศษที่แต่งตั้งโดยราชสำนักและสืบทอดทางสายเลือด เห็นได้ชัดว่านิทานดังกล่าวสอดแทรกข้อคิดโดยชี้ให้เห็นถึงผลของการมีคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์

4. โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่กังวลและคาดหวัง

4.1 ความปลอดภัยในการเดินทางทางทะเล

เนื่องจากการเดินทางอพยพมายังเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวจีนโพ้นทะเลในอดีตใช้การเดินทางทางเรือ เรื่องเล่าของชาวจีนโพ้นทะเลจึงสะท้อนถึงความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยในการเดินทางข้ามทะเล และความคาดหวังให้ผู้อพยพซึ่งเป็นคนรักหรือญาติพี่น้องเดินทางไปยังต่างแดนหรือกลับถึงบ้านเกิดที่เมืองจีนได้อย่างปลอดภัย โดยพบว่ามีการเล่าจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเกิดอุบัติเหตุในท้องทะเล มักเกิดจากสภาพอากาศแปรปรวน พายุคลื่นลมแรง ทำให้เรือแตกหรือล่มลงทะเล มีเรื่องราวการรอดชีวิตอย่างเหลือเชื่อ เช่น ในนิทานเรื่อง “ตำนานเกาะร้าง” และ “เรื่องราวของเต่าหายก”

ตัวละครชาวจีนรอดชีวิตจากเหตุเรืออัปปางและลอยไปติดเกาะซึ่งกลายมาเป็นที่ตั้งรกราก และยังมีเรื่องราวเชิงโศกนาฏกรรมที่เกิดการสูญเสียชีวิต เช่น ตำนาน “เจดีย์หญิงหม้าย” (寡妇塔) เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเจดีย์เอาเจียง (鳌江宝塔) ตั้งอยู่บนยอดเขาเอาเฟิง (鳌峰) ในตำบลซ่งจิ้ง (上迳镇) อำเภอฝูจิง มณฑลฮกเกี้ยน เล่าว่าเรือของชายตระกูลหลิน 18 คน ซึ่งกลับจากการค้าขายที่เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ได้อัปปางลงเมื่อแล่นมาถึงนอกท่าเรือซ่งจิ้ง สาเหตุเพราะเกิดหมอกหนา ทำให้แยกแยะทิศทางไม่ได้ เรือจึงชนเข้ากับแนวปะการังจนอัปปางและคนบนเรือเสียชีวิตทั้งหมด เหล่าภรรยาเศร้าโศกเสียใจมาก หญิงสาวแซ่โอว (欧姐) ซึ่งเป็นภรรยาของนายท้ายเรือชื่ออาซุน (阿春) เกิดความคิดว่าจะต้องสร้างเครื่องหมายนำทางให้เรือที่กลับจากแดนไกลรู้ว่ามาถึงบ้านเกิดแล้ว จึงร่วมกับภรรยาอีก 17 คนสร้างเจดีย์หินสูงเจ็ดชั้นขึ้นบนยอดเขาเอาเฟิง หลังจากนั้นหญิงหม้ายทั้งหมดต่างผลัดเวรกันขึ้นไปจุดคบเพลิงบนเจดีย์ทุกคืน คืนหนึ่งเป็นเวรของหญิงแซ่โอวขึ้นไปจุดไฟระหว่างเดินลงจากเจดีย์ นางถูกลมกระโชกแรงพัดร่างตกลงไปในทะเล เรื่องราวอันสะเทือนใจซึ่งบอกเล่าความเป็นมาของเจดีย์ดังกล่าวจึงได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาในท้องถิ่นนั้น

ความคาดหวังด้านความปลอดภัยในการเดินทางยังสะท้อนจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับธรรมเนียมในการเดินเรือและความเป็นมาของการบูชาเทพเจ้าที่เป็นผู้คุ้มครองทางทะเล เช่น ตำนานเรื่อง “ดวงตาเรือสำเภา” (木帆船的眼睛) บอกเล่าที่มาของการสร้างรูปดวงตาขนาดใหญ่ที่มีตาขาวและตาดำไว้ตรงหัวเรือสำเภาของชาวจีนโพ้นทะเล โดยมีเรื่องเล่าว่าริมชายฝั่งเฉาซัน¹⁴ มีเด็กหนุ่มชวประมงชื่อสีวไห่ (许海) ได้พบกับเด็กสาวจากไต้หวันชื่อหลินเจิน (林珍) ครั้งหนึ่งหลินเจินล้มป่วย ไม่ได้มีอาการหาย สีวไห่ร้อนใจ ต้องการไปเยี่ยม จึงสร้างเรือสำเภาเล็ก ๆ และออกเดินทางมุ่งไปยังไต้หวัน สองครั้งแรกเรือชนกับปะการังพัง ครั้งที่สามถูกคลื่นซัดจนทางเสื่อเสียหาย สีวไห่เกิดความคิดว่าจะต้องสร้างดวงตาให้เรือ จึงวาดและแกะสลักดวงตาบนหัวเรือ จากนั้นจึงออกเดินทางไปถึงไต้หวันอย่างปลอดภัยและได้พบกับคนรัก การสร้างดวงตาเรือจึงกลายมาเป็นธรรมเนียมของพื้นที่ชายฝั่งไต้หวัน กวางตุ้ง และฮกเกี้ยน โดยผู้คนที่เชื่อว่าเมื่อเรือมีดวงตาแล้ว ก็จะไม่เห็นเส้นทางในทะเลได้อย่างชัดเจน ทำให้การเดินทางปลอดภัย ตำนานเรื่อง “ชาวจีนไหหลำกับเทพเจ้า 108 พี่น้อง” (琼侨与一百有八兄弟公) เล่าว่าในสมัยราชวงศ์ชิง มีชาวจีนไหหลำ 109 คนแล่นเรือมาถึงน่านน้ำของเวียดนาม เกิดพายุใหญ่ คลื่นพัดเรือจมลงทั้ง 109 คนว่ายน้ำขึ้นฝั่งได้อย่างปลอดภัย แต่ถูกพระราชากล่าวหาว่าเป็นโจรสลัด สั่งให้ประหารชีวิตทั้งหมด เหลือเพียงพ่อครัวคนเดียวที่รอดชีวิต วิญญาณชาวจีนไหหลำทั้ง 108 ได้กลายเป็นเทพแห่งท้องทะเล สำแดงอิทธิฤทธิ์คุ้มครองผู้ประสบภัย ภายหลังกลายเป็นที่นับถือของชาวจีนไหหลำที่เดินทางอพยพ และมีการสร้างศาลเจ้าบูชาเทพเจ้า 108 พี่น้องขึ้นทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรียกว่า เจ้าอิ่งเมี่ยวหรือเจียวเองเปี้ยว (照应庙)

4.2 ความปลอดภัยของทรัพย์สิน

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเดินทางอพยพของชาวจีนโพ้นทะเลคือเพื่อทำงานหาเงินและส่งเงินกลับมาให้ครอบครัวที่เมืองจีน จึงมีเรื่องเล่าที่สะท้อนถึงความกังวลเกี่ยวกับการเก็บรักษาทรัพย์สินเงินทองและความคาดหวังที่จะนำทรัพย์สินเงินทองกลับไปยังบ้านเกิดได้อย่างปลอดภัย โดยบอกเล่าถึงวิธีการหรือกลยุทธ์ในการเก็บซ่อนเงินและส่งเงินกลับบ้านของชาวจีนโพ้นทะเล เช่น นิทานเรื่อง “เรื่องของร่มกระดาษน้ำมัน” (油纸伞的故事) เล่าว่าช่วงต้นยุคสาธารณรัฐ มีพ่อค้าชาวจีนที่ไปค้าขายที่เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อเก็บเงินได้ก้อนใหญ่ จึงตัดสินใจกลับบ้านเกิด เนื่องจากกลัวว่าจะถูกโจรปล้นระหว่างทาง เขาจึงนำเงินทั้งหมดไปซื้อเครื่องหยก และได้ทำร่มกระดาษน้ำมันด้ามไม้ไผ่ขึ้นมาคันหนึ่ง นำเครื่องหยกซ่อนไว้ในด้ามร่มไม้ไผ่ที่กลวง ระหว่างทางพ่อค้าเผลอจับหลัก เมื่อตื่นขึ้นมาก็พบว่าร่มกระดาษน้ำมันได้หายไป เขาคิด

¹⁴ เฉาซัน (潮山) เป็นเขตพื้นที่ในมณฑลกวางตุ้งที่ใช้ภาษาจีนแต้จิ๋วเป็นหลัก ครอบคลุมเมืองแต้จิ๋วหรือเฉาโจว (潮州) ชิวเถาหรือซันเถา (汕头) และก๊กเอี้ยหรือเจี่ยหยัง (揭阳) ในปัจจุบัน

พิจารณาว่าคนที่หยิบรุ่มไปไม่น่าจะตั้งใจโมย จึงได้เปิดร้านรับซ่อมรุ่มขึ้นที่ตำบลนั้น เฝ้ารอให้มีคนเอาร่มของตนมาซ่อม ผ่านไประยะหนึ่งจึงติดประกาศว่า “รับแลกร่มเก่าด้วยรุ่มใหม่” ปรากฏว่ามีคนนำรุ่มของพ่อค้าที่หยิบผิดไปมาแลกกับรุ่มใหม่ ดังที่คาดไว้ เมื่อพ่อค้าเปิดตำรุ่มออกดูก็พบว่าเครื่องหยกยังอยู่ครบดังเดิม เรื่องนี้จึงเป็นที่เล่าขานต่อกันมา โดยผู้คนชื่นชม ในความสุซุม เยือกเย็นและฉลาดเฉียบแหลมของพ่อค้า ตำนานเรื่อง “กระเป๋ายาของคุณย่าจากลิ่งโปร์” (坡婆的藤萝) บอกเล่าเรื่องราวของหญิงชื่อย่าก้วย (亚桂) ซึ่งอพยพไปเป็นแรงงานที่ลิ่งโปร์เป็นเวลาหลายสิบปี นางนำเงินค่าแรงที่ เก็บสะสมได้ซ่อนไว้ระหว่างกันสองชั้นของถังน้ำสังกะสี และนำถังน้ำนั้นติดตัวไปด้วยทุกที่เพราะกลัวถูกขโมย เมื่อถึงวัยชรา ย่าก้วยจึงกลับมาอยู่ที่บ้านเกิดที่อำเภอซานซุย (三水县) มณฑลกวางตุ้ง โดยได้นำถังน้ำสังกะสีใบนั้นกลับมาด้วยและนำเงินที่ เก็บสะสมไปแลกได้เป็นจำนวนหลายหมื่นหยวน

นิทานเรื่อง “อาชีวะเข้าใจจดหมายประหลาด” (阿秀巧识奇信) ของชาวจินฮกเกี้ยน กับ เรื่อง “ส่งจดหมายกลับบ้าน ทายปริศนาจากรูป” (寄番批 猜哑谜) ของชาวจินแต้จิ๋ว เป็นแบบเรื่องเดียวกัน เล่าถึงชายชาวจินที่เดินทางไปเป็นแรงงาน ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนภรรยาอยู่ที่บ้านเกิด เนื่องจากทั้งสองไม่รู้หนังสือ จึงสื่อสารกันทางจดหมายโดยใช้วิธีวาดภาพ ครึ่งหนึ่งสามีได้ฝากคนนำเงินกลับไปให้ภรรยาและได้แนบภาพวาดเพื่อบ่งบอกจำนวนเงินที่ฝากไป เป็นรูปหมาสี่ตัวกับ ตะพานน้ำแปดตัว คำว่าหมา (狗) กับ เก้า (九) ออกเสียงใกล้เคียงกัน และตะพาน (鑿) กับ แปด (八) ออกเสียงใกล้เคียงกัน หมาสี่ตัว จึงหมายถึง สี่คูณเก้า เท่ากับจำนวนสามสิบหก ตะพานแปดตัว หมายถึง แปดคูณแปด เท่ากับจำนวนหกสิบสี่ หมาสี่ตัวกับตะพานน้ำแปดตัวรวมกันจึงหมายถึง เงินจำนวนหนึ่งร้อยเหรียญ ด้วยวิธีการสื่อสารอันชาญฉลาดดังกล่าว ทำให้คนรับฝากเงินไม่สามารถโกงเงินได้

4.3 การอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันของครอบครัว

เนื่องด้วยการเดินทางและการติดต่อสื่อสารในอดีตเป็นไปอย่างลำบาก เรื่องเล่าของชาวจินโพ้นทะเลจึงมักบอกเล่าถึง การพลัดพรากจากลาของคนรักและครอบครัว ความคิดถึงและความห่วงใยของสมาชิกครอบครัวที่มีต่อกัน และความคาดหวัง ให้สมาชิกครอบครัวได้กลับมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน โดยเรื่องเล่าจำนวนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการพลัดพรากระหว่างชาวจิน ที่เดินทางไปยังต่างแดนกับครอบครัวที่ยังอยู่ที่เมืองจีน ส่วนใหญ่เป็นตัวละครฝ่ายชายที่ต้องออกเดินทางไปหากิน ส่วนฝ่ายหญิง ฝากคอยอยู่ที่บ้านเกิด สถานะฝ่ายชายคือสามี พี่ชาย หรือลูกชาย ส่วนฝ่ายหญิงมักจะเป็นภรรยา น้องสาวหรือมารดา มักเป็น โศกนาฏกรรมที่จบลงด้วยการสูญเสีย คือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายเสียชีวิตด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น อุบัติเหตุทางเรือ อุบัติเหตุจากการทำงาน การฆ่าตัวตาย การตรอมใจจนเสียชีวิต และมีสิ่งก่อสร้างที่กลายมาเป็นอนุสรณ์ของการพลัดพราก เช่น เจดีย์ หอ ที่ยกตัวอย่างข้างต้น เช่น ตำนานเรื่อง “เจดีย์หญิงหม้ายจิน” นอกจากนี้ยังมี “ตำนานเจดีย์สี่อู” (石湖塔) เกี่ยวกับความเป็นมาของเจดีย์สี่อู ตั้งอยู่บนแหลมสี่อู (石湖半岛) ตำบลสี่อู (石狮镇) อำเภอจินเจียง (晋江县) มณฑลฮกเกี้ยน เล่าว่าอาสี่ (阿喜) ผู้เป็นสามีออกเดินทางไปหากินที่เกาะลูซอน หลายปีผ่านไปภรรยาชื่ออาจู (阿珠) ล้มป่วยลงด้วยความคิดถึงสามีจนกระทั่งเสียชีวิต เมื่ออาสี่กลับมาถึงและทราบเรื่องก็เสียใจมาก จึงได้จ้างคนให้สร้างเจดีย์ บนยอดเขา เพื่อเป็นเครื่องหมายแทนความคิดถึงที่มีต่อภรรยา หลังจากสร้างเจดีย์เสร็จ อาสี่ก็ร้องไห้ด้วยความเศร้าโศก ทุกวันและอาเจียนเป็นเลือดจนเสียชีวิต ตำนานเรื่อง “หอชิงเฉา” (听潮楼) เล่าถึงความเป็นมาของหอชิงเฉาที่ตำบลอานไห่ (安海镇) อำเภอจินเจียง มณฑลฮกเกี้ยน โดยสามีชื่อไห่หว่า (海华) กับภรรยาชื่อชานอิง (珊英) ถูกขัดขวางความรักจาก ลูกชายเจ้าของเรือประมงชื่อหลัวก้วย (罗贵) ซึ่งต้องการชิงตัวชานอิงไปเป็นภรรยา ไห่หว่าได้ปกป้องชานอิงโดยใช้ไม้คานหาบตี หลัวก้วย จากนั้นได้หนีไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมาหลัวก้วยนำคนมาล้อมจับตัวชานอิง นางจึงกระโดดลงทะเลปลิดชีพ ตนเอง เมื่อไห่หว่ากลับมาถึงบ้านเกิด ทราบว่าชานอิงสิ้นชีวิตแล้วก็เสียใจมาก จึงสร้างหอขึ้นบนชายหาด ตั้งชื่อว่า “หอชิงเฉา”

โดยคำว่า “ฟังเฉา” (听潮) หมายถึง ฟังเสียงน้ำขึ้นน้ำลง เป็นสถานที่ที่ไหหวามักจะมาฟังเสียงทะเลและร้องเรียกชื่อซานอิงด้วยความคิดถึง

เรื่องเล่านอกจากจะบรรยายถึงการพลัดพรากของคนในครอบครัวแล้ว ยังมีบางส่วนที่เล่าถึงการออกเดินทางเพื่อตามหาคนรักหรือญาติพี่น้องในต่างแดน เช่น ในตำนานเรื่อง “ลี้มกอเหนี่ยวตามหาพี่ชายไกลหมื่นลี้” ลี้มกอเหนี่ยวออกเดินทางไปตามพี่ชายคือลี้มโตะเคี่ยมให้กลับบ้านเกิดไปหามารดาที่แก่ชรา นอกจากนี้ยังมีเรื่อง “ตำนานชายชราช่างเจาะหิน” (凿石老人的传说) ของชาวจีนแต่จี้กับ “ตำนานผู้เฒ่าช่างเย็บรองเท้า” (草鞋公的传说) ของชาวจีนฮกเกี้ยน ซึ่งเป็นแบบเรื่องเดียวกัน เล่าถึงชายชาวจีนที่ออกเดินทางไปหาภรรยาที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนภรรยาเฝ้าคอยอยู่ที่บ้านเกิดและเสียชีวิตหลังจากให้กำเนิดบุตร ชายชรามาพบเข้าจึงเก็บทารกไปเลี้ยงดูด้วยความรักและเมตตา จนเมื่อเด็กน้อยเติบโตเป็นชายหนุ่ม ได้ตัดสินใจออกเดินทางไปตามหาบิดา ชายชราจึงขึ้นไปบนเขาเพื่อชะเง้อมองหาลูกชายเฝ้ารอคอยจนเสียชีวิตและกลายเป็นหินอยู่บนยอดเขา กลายเป็นตำนานอธิบายที่มาของหินซึ่งมีลักษณะรูปร่างคล้ายกับคนชราในท้องถิ่นนั้น ตำนานดังกล่าวมีอนุภาคการรอคอยคนรักจนกลายเป็นหินคล้ายคลึงกับเรื่อง “ภูเขาหญิงหม้ายจีน” ของมาเลเซีย ซึ่งบางสำนวนเล่าว่าสามีเดินทางกลับบ้านเกิดที่เมืองจีน ภรรยาซึ่งเป็นชนพื้นถิ่นจึงปีนขึ้นไปบนยอดเขาและชะเง้อคอย เมื่อเวลาผ่านไปนาน สามีไม่กลับมา นางจึงฆ่าตัวตายด้วยการกระโดดจากยอดเขา หรือเฝ้ารอคอยจนกลายเป็นหินกลายเป็นที่มาของชื่อภูเขาหญิงหม้ายจีน เรื่องเล่าดังกล่าวคาดว่าได้อิทธิพลจากตำนานแบบเรื่องเฝ้าคอยสามี (望夫型传说) ที่แพร่หลายในพื้นที่ต่าง ๆ ของจีน โดยโครงเรื่องหลักของแบบเรื่องเฝ้าคอยสามีเล่าถึงสามีภรรยาหรือคู่รักที่รักกันมาก ฝ่ายชายต้องออกเดินทางจากบ้านเกิดด้วยสาเหตุต่าง ๆ ฝ่ายหญิงจึงเฝ้ารอคอย โดยมักจะไปยังที่ใดที่หนึ่งและเหม่อมองออกไปไกล ๆ จนกระทั่งวันหนึ่งจึงกลายเป็นหินหรือยอดเขา (Chen, 2013: 49)

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวนทั้งหมด 115 เรื่อง พบว่าโลกทัศน์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ด้าน คือ โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชนพื้นถิ่น โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวตะวันตก โลกทัศน์เกี่ยวกับคุณธรรมและค่านิยมที่ยึดถือ และโลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่กังวลและคาดหวัง

เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่ผ่านมาซึ่งมักแบ่งโลกทัศน์ของกลุ่มชนออกเป็น 3 ด้าน คือ โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ และโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (สุภาพร คงศิริรัตน์ และคณะ, 2557; เกรียงไกร กองเส็ง, 2561) พบว่าเรื่องเล่าของชาวจีนโพ้นทะเลไม่สะท้อนถึงโลกทัศน์ต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่สะท้อนถึงโลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์อย่างโดดเด่น โดยเน้นไปที่การบอกเล่ามุมมองเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต อุปสรรคและความสำเร็จของชาวจีนอพยพ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนอพยพกับชนกลุ่มอื่น หลักคุณธรรมจริยธรรมที่ชาวจีนยึดถือเป็นหลักในชีวิต รวมไปถึงความกังวลและความคาดหวังในจิตใจ บ่งบอกว่าเรื่องเล่าพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ในการตอบสนองต่อความต้องการความมั่นคงทางด้านสังคมและจิตใจของกลุ่มชนผู้บอกเล่าคือชาวจีนโพ้นทะเลและลูกหลานชาวจีน สอดคล้องกับแนวคิดของศิริพร ณ ถลาง (2552: 364-414) ซึ่งได้สรุปบทบาทหน้าที่ของคติชนตามทฤษฎีบทบาทหน้าที่ (Functionalism) ออกเป็น 3 ด้าน คือ บทบาทคติชนในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม บทบาทคติชนในการให้การศึกษาอบรมระเบียบสังคม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม และบทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยบทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าพื้นบ้านของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถสรุปได้ดังนี้

1) บทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน จะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าพื้นบ้านสะท้อนภาพลักษณ์เชิงบวกของชาวจีนโพ้นทะเลในด้านต่าง ๆ เช่น ความสามารถของชาวจีนโพ้นทะเลในการสร้างความสัมพันธ์และปรับตัวเข้ากับชนพื้นถิ่น การเป็นผู้บุกเบิก ถ่ายทอดวิทยาการ และสร้างประโยชน์ให้แก่ชนพื้นถิ่น การเป็นผู้ปกป้องศักดิ์ศรีของชาวจีน จึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าพื้นบ้านมีบทบาทในการสร้างและธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชน และการถ่ายทอดเรื่องเล่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความทรงจำร่วม (collective memory) ของชาวจีนโพ้นทะเล เห็นได้อย่างเด่นชัดจากเรื่องราวของบุคคลที่ชาวจีนโพ้นทะเลยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษ โดยวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (culture hero) ที่ได้รับการยกย่องอย่างโดดเด่นที่สุดก็คือ เจิ้งเหอ ซึ่งมีเรื่องเล่าเกี่ยวข้องถึง 8 เรื่อง ทั้งประเภทตำนานบุคคล ตำนานเหตุการณ์ ตำนานสถานที่ และตำนานเกี่ยวกับสัตว์และพืช เป็นการเชื่อมโยงเจิ้งเหอเข้ากับสิ่งต่าง ๆ ในท้องถิ่นผ่านการผสมผสานจินตนาการเข้ากับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ จนนำไปสู่การบูชาเจิ้งเหอเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากวีรบุรุษทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีเรื่องราวของ “บุคคลต้นแบบ” ที่ได้รับการนับถือ คือ ชาวจีนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จในธุรกิจหรือหน้าที่การงาน มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง เป็นผู้สร้างคุณูปการทั้งต่อชนพื้นถิ่นและต่อชุมชนชาวจีน การถ่ายทอดเรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลดังกล่าวมา มีบทบาทในการสร้างความรู้สึกรักภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวจีนโพ้นทะเล

2) บทบาทในรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมและจริยธรรมของสมาชิกกลุ่มชนให้เป็นไปตามแบบแผนที่กลุ่มชนยอมรับ กล่าวคือเรื่องเล่ามีบทบาทในการให้ข้อคิด กล่อมเกลาจิตใจ ปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติที่ชาวจีนโพ้นทะเลเห็นว่าเหมาะสมหรือถูกต้อง สะท้อนจากโลกทัศน์ด้านคุณธรรมและค่านิยมที่ถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่า เช่น ความรักชาติบ้านเกิด ความอดทนและขยันหมั่นเพียร ความประหยัดอดออม ความกตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริต

3) บทบาทในการสร้างสมดุลทางจิตใจ นอกจากการให้ความบันเทิงแล้ว เรื่องเล่ายังมีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นกลไกในการระบายความอัดอั้นหรือคลี่คลายความคับข้องใจให้แก่สมาชิกกลุ่มชน สะท้อนอย่างเด่นชัดจากโลกทัศน์ในด้านสิ่งที่กังวลและคาดหวัง ซึ่งได้แก่ความกังวลและความคาดหวังเกี่ยวกับความปลอดภัยในการเดินทางทางทะเล ความปลอดภัยของทรัพย์สิน และการอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันของครอบครัว เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องการรอดชีวิตจากอุบัติเหตุทางทะเลหรือความสำเร็จในการเก็บรักษาและขนย้ายทรัพย์สิน มีบทบาทในการให้ความหวัง สร้างขวัญกำลังใจ หรือชดเชยความรู้สึกไม่พึงพอใจในโลกแห่งความเป็นจริง ส่วนเรื่องเล่าที่เป็นโศกนาฏกรรมเกี่ยวกับการพลัดพรากและการสูญเสีย มีบทบาทในการช่วยปลดปล่อยและเยียวยาความรู้สึกโศกเศร้า ขมขื่น ไม่สมปรารถนาที่ชาวจีนโพ้นทะเลต้องเผชิญในชีวิตจริง

อย่างไรก็ดี การวิเคราะห์โลกทัศน์จากเรื่องเล่าพื้นบ้านข้างต้น เป็นการวิเคราะห์จากตัวบท (text) เป็นหลัก หากพิจารณาถึงบริบทความเป็นมาของเรื่องเล่าเหล่านี้ แม้อาจมีที่มาจากการบอกเล่าถ่ายทอดต่อกันมาทางมุขปาฐะ แต่เป็นข้อมูลที่ผ่านการคัดสรรและกลั่นกรองโดยผู้รวบรวม เรื่องเล่าที่ถูกรวบรวมจึงสะท้อนเป้าหมายและอุดมการณ์ของผู้จัดทำหนังสือด้วย

ในกรณีของเอกสารฉบับที่ 1 คือ “รวมนิทานพื้นบ้านจากบ้านเกิดชาวจีนโพ้นทะเล” ซึ่งจัดทำในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 โดยสมาคมวิจัยวรรณกรรมและศิลปะพื้นบ้านจีนสาขาฮกเกี้ยน ตามคำนำของหนังสือระบุว่า การดำเนินการจัดเก็บ เรียบเรียง และวิจัยเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านชาวจีนโพ้นทะเลมีความสำคัญต่อการศึกษาด้านวรรณกรรมพื้นบ้าน (Zhongguo Minjian Wenyi Yanjiuhui Fujian Fenhui, 1986: 10-11) บ่งบอกถึงเป้าหมายเชิงวิชาการในการจัดทำหนังสือดังกล่าว ทั้งนี้ ผู้จัดทำอธิบายว่าจากการลงพื้นที่ที่สามารถเก็บข้อมูลเรื่องเล่าได้มากกว่า 100 เรื่อง เรียบเรียงเป็นเรื่องเล่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์ได้ 40 กว่าเรื่อง แต่ที่คัดเลือกมาตีพิมพ์มีเพียง 29 เรื่อง มีลักษณะเด่นคือ “ไม่เพียงมีแนวคิดและเนื้อหาในเชิงบวกและดีงาม แต่ยังมีขนาดสั้นกะทัดรัด โครงเรื่องตื่นเต้น และเปี่ยมด้วยอารมณ์ความรู้สึก”

โดยเรื่องเล่าที่มี “แนวคิดและเนื้อหาในเชิงบวกและดีงาม” เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับการก่อตั้งกิจการหรือคุณูปการด้านการบุกเบิกเศรษฐกิจในท้องถิ่นที่ชาวจีนโพ้นทะเลอพยพไปอยู่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อสู้เรียกร้องเอกราชหรือการต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตก เรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นตัวอย่างด้านความรักชาติและความซื่อสัตย์ เรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลที่ใช้ความชาญฉลาดในการแก้ปัญหา (Zhongguo Minjian Wenyi Yanjiuhui Fujian Fenhui, 1986: 2-10) จึงเห็นได้ว่า เรื่องเล่าที่ถูกคัดเลือกนั้นอยู่ภายใต้กรอบค่านิยมที่กำหนดโดยคณะผู้จัดทำ และผ่านการเรียบเรียงขัดเกลาเพื่อให้เหมาะสมกับการตีพิมพ์

ในกรณีของเอกสารฉบับที่ 2 คือ “ตำนานและนิทานคັตสรรของชาวจีนในต่างแดน” ผู้จัดทำอธิบายว่า การบันทึกและรวบรวมเรื่องเล่าของชาวจีนโพ้นทะเลผู้เป็นบรรพบุรุษถือเป็นภารกิจที่ตนไม่อาจละทิ้งได้ โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ยกย่องประวัติศาสตร์อันรุ่งโรจน์ของชนรุ่นก่อนและความรักชาติบ้านเกิดซึ่งเป็นธรรมเนียมอันดีงาม พยายามอย่างสุดความสามารถเพื่อการฟื้นฟูความเจริญรุ่งเรืองของชาติจีน” (Chen & Chen, 2010: 458) นอกจากนี้ ผู้จัดทำยังกล่าวว่าแม้ต้นกำเนิดในประเทศไทย แต่ได้รับการถ่ายทอด “จิตใจแบบคนจีน” จากรุ่นบิดา ได้รับการปลูกฝังวัฒนธรรมจีนและมีความรู้สึกซาบซึ้งถึง “เกียรติภูมิของการเป็นลูกหลานพระเจ้าเหียนและพระเจ้าหวงและลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเล” (Chen & Chen, 2010: back cover) สะท้อนถึงแนวคิดความรักชาติที่ผูกโยงกับความเป็น “ชนชาติจีน” ของผู้จัดทำทั้งสองท่าน คือ เฉินซุนลู่ และเฉินเสี่ยวหมิน ซึ่งอยู่ในกลุ่มนักเขียน “วรรณกรรมจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย” (泰华文学) คือชาวไทยเชื้อสายจีนที่ใช้ภาษาจีนกลางในการสร้างสรรค์ผลงาน คำนำของเอกสารฉบับที่ 2 อธิบายประวัติของเฉินซุนลู่ที่เกิดที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็น “ก๊วยเจียว” (归侨) ซึ่งหมายถึงชาวจีนในต่างแดนที่กลับไปอาศัยอยู่ในประเทศจีน ส่วนเฉินเสี่ยวหมินเกิดที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เคยดำรงตำแหน่งกรรมการสมาคมนักเขียนจีนในไทย (泰国华文作家协会) และกองบรรณาธิการนิตยสารวรรณกรรมจีน (《泰华文学》) (Chen & Chen, 2010: foreword: XIX) นอกจากเอกสารที่ใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ ทั้งสองท่านยังมีผลงานภาษาจีนร่วมกัน เช่น การแปลเรื่องสั้นชุด “เพื่อนนอน” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นภาษาจีนในชื่อ 《断臂村》 ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1986 และการจัดทำหนังสือ “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณกรรมภาษาจีนในประเทศไทย” (泰国华文文学初探) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1990 แนวคิดชาตินิยมที่สะท้อนจากเอกสาร “ตำนานและนิทานคັตสรรของชาวจีนในต่างแดน” นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของนักเขียนวรรณกรรมจีนโพ้นทะเล ดังที่ซิดหนัย ปุยะติ (2554: 86) วิเคราะห์ว่า แม้นักประพันธ์ชาวไทยเชื้อสายจีนจะมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมและหลอมรวมตนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย แต่ก็ยังมีความยึดมั่นในวัฒนธรรมจีน ผลงานวรรณกรรมจีนโพ้นทะเลจึงมีลักษณะเด่นในด้านการพรรณนาถึงความรักความผูกพันกับดินแดนมาตุภูมิ คือ ประเทศจีน คล้ายคลึงกับ Gao (2011) ซึ่งวิเคราะห์ถึงอัตลักษณ์อันซับซ้อนของนักประพันธ์วรรณกรรมจีนโพ้นทะเลตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยชี้ให้เห็นว่าแม้จะมีพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ตลอดเวลา 90 กว่าปี เช่น การมีสัญชาติไทยและสำนักความเป็นพลเมืองไทย แต่ความรู้สึกเชื่อมโยงกับชาติจีนและวัฒนธรรมจีนก็ยังคงดำรงไว้และได้รับการถ่ายทอดออกมาในผลงานซึ่งใช้ภาษาจีนในการประพันธ์ จึงเห็นได้ว่า ผู้จัดทำเอกสาร “ตำนานและนิทานคັตสรรของชาวจีนในต่างแดน” ให้ความสำคัญกับการนำเสนอประเด็นความรักชาติบ้านเกิดและรวบรวมเรื่องเล่าในด้านดังกล่าวจำนวนมาก

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร กองเส็ง. (2561). “ผี” ในสำนวนจีน: โลกทัศน์ของชาวจีนต่อมนุษย์และธรรมชาติ. *วารสารมังรายสาร*, 6(2), 1-15.
- ชิดหทัย ปุยะติ. (2554). พัฒนาการและลักษณะเด่นของวรรณกรรมจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 7(2), 71-91.
- ไพศาล กรุมนรัมย์. (2556). *รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาโลกทัศน์ในหนังสืออ่านนอกเวลาวิชาภาษาไทย ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิราพร ณ กลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนิท ยืนศักดิ์, เยวรัตน์ เม็งขาว, และ สุกัญญา เกาะวิวัฒนากุล. (2562). ความเชื่อและโลกทัศน์ของชุมชนแม่ใส ผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 27(53), 181-202.
- สุภาพร คงศิริรัตน์, วรารัตน์ มหามนตรี, วิไล ศิลปอาษา, ศิริพัชร์ ฌานเชาวน์วรรณ, ศิริพร มณีชูเกตุ, สมบัติ เครือทอง, และ Myint Thandar Thein. (2557). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการโลกทัศน์ของอาเซียนจากภาคี*. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สุรสิทธิ์ อมรวิชชศักดิ์. (2559). หานอ้ว: “เจ้าเมือง” “เจ้าพ่อ” “เจ้าที”. *วารสารจีนศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 9(1), 1-49.
- อุบล เทศทอง. (2548). โลกทัศน์ต่อชายหญิง: ภาพสะท้อนจากภาคีตเขมร. *ตำรงวิชาการ*, 4(2), 131-155.
- เอื้อมพร จรนามล. (2556). ศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 1(3), 28-38.
- Ou Man และ นันทชญา มหาจันทร์. (2561). ตำนานสร้างโลกของกลุ่มชนชาติไท-จ้วง: โลกทัศน์ ความเชื่อและพิธีกรรม. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 26(52), 304-328.
- Bascom, W. (1965). The forms of folklore: Prose narratives. *Journal of American Folklore*, 78(307), 3-20.
- Brunvand, J.H. (1978). *The study of American folklore: An introduction* (2nd ed.). W.W. Norton & Company, Inc.
- Dundes, A. (1971). Folk ideas as units of worldview. *Journal of American Folklore*, 84(331), 93-103.
- Oring, E. (1986). *Folk groups and folklore genres: An introduction*. Utah State University Press.
- Rae, I., & Witzel, M. (2008). *The overseas Chinese of Southeast Asia: History, culture, business*. Palgrave Macmillan.
- Redfield, R. (1952). The primitive world view. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 96(1), 30-36.
- Chen, C., & Chen, X. 陈春陆, 陈小民. (2010). *海外华人传说故事选 (增订本)*. 泰国亚太文学.
- Chen, J. 陈金文. (2013). 中越“望夫”型传说之比较. *文化遗产*, (5), 49-52.
- Gao, W. 高伟光. (2011). 泰华文学与泰国华人的身份认同. *福建师范大学学报 (哲学社会科学版)*, (1), 89-93.
- Gao, Z., & Jiang, T. 高志明, 江涛. (2001). 略论“诸葛亮现象”的美学成因. *社科与经济信息*, (8), 71-74.
- Guo, J. 郭靖. (2014). 浅谈诸葛亮文化现象. *南洋理工学院学报*, 6(2), 126-128.
- Li, E. 李恩涵. (2015). *东南亚华人史*. 东方出版社.

- Liu, S., & Chen, J. 刘守华, 陈建宪. (2009). 民间文学教程(二版). 华中师范大学出版社.
- Zhongguo Minjian Wenyi Yanjiuhui Fujian Fenhui 中国民间文艺研究会福建分会. (1986).
侨乡民间故事集. 海峡文艺出版社.
- Zhu, J. 朱杰勤. (1990). 东南亚华侨史. 高等教育出版社.